

Sociologiska texter om familj, etnicitet, feminism och rasism

Mehrdad Darvishpour

Centrum för Välfärdsforskning utger rapporter i tre skriftserier:

Skriftserie A Forskningsrapporter

Skriftserie B Arbetsrapporter

Skriftserie C Övriga rapporter

Rapporterna kan beställas från:

Centrum för Välfärdsforskning ©

Mälardalens Högskola

Box 325

631 05 ESKILSTUNA

Tel.: 016-15 34 46

Fax.: 016-15 37 50

E-mail: cvf@mdh.se

Sociologiska texter om
familj, etnicitet, feminism
och rasism

Mehrdad Darvishpour

Innehåll

Författarens förord	5
Makt eller uppfostran?	8
Rubbade maktrelationer	8
Islamisk feminism	13
Islam och patriarkatet	13
Synen på kvinnor i islamiska länder	14
Kompromiss eller en utmaning	16
20 år efter den islamiska revolutionen	20
Kvinnors motstånd	20
Sammanfattning	21
Orsaker till instabilitet inom invandrarfamiljer	23
En statistik analys av skilsmässa bland invandrare	23
Invandrares låga socioekonomiska status påfrestar relationer	23
Kulturkrock och identitetskris hotar familjens instabilitet	24
Separation som en möjlighet och en rationell handling	25
Maktrelationer och familjekonflikter	26
Invandrarkvinnor utmanar männens roll	26
Familjeupplösning i Sverige?	29
Inledning	29
Presentation av boken	29
Definition av familjen	30
Popenoes påstående om familjesituationen i Sverige	32
De "negativa konsekvenserna" av familjelivets förändringar för barn	33
Om Popenoes förslag om politiska åtgärder för att stärka familjen	36
Utvärdering av kritiken mot David Popenoe	36
Rasism eller rasismer	39
Förbjuda rasistiska organisationer?	45
Erfarenhet från andra länder	46
Motverka rasistiskt våld	47
Försvarar demokratin	48
FN-konventionens krav	49
Förslag till lagändring	51

Författarens förord

De sociologiska texterna som är samlade i detta verk är ursprungligen några artiklar och recensioner som tidigare har publicerats i olika populärvetenskapliga tidskrifter. Artiklarna har stor variation. Exempelvis är vissa artiklar lite äldre medan andra baseras på helt nystartade projekt. Någon artikel handlar om islamisk feminism i mellanöstern medan ett par andra handlar om familjeupplösning eller rasism i Sverige. En del har en mer sociologisk utgångspunkt, medan andra har en mer tvärvetenskaplig karaktär. Populärvetenskapliga tidskrifter siktar dessutom på andra läsekretsar än enbart akademiker. Exempelvis publiceras ibland artiklar i populärvetenskapliga tidskrifter utan några som helst referenser eller litteraturlistor. Man förväntar sig att författaren undviker att fördjupa sig alltför mycket i en problematik, utan man föredrar att publicera korta texter med ett lättläst språk och ett klart budskap. Alla dessa krav påverkar oundvikligen artiklarnas kvalitet och kvantitet.

Denna samling är tänkt att underlätta tillgängligheten för dem som vill använda sig av artiklarna. Det finns även andra aspekter som kan motivera denna samling. För det första illustrerar samtliga artiklar i detta verk hur ett universalistiskt perspektiv kan vara värdefullt för analys av partikulära frågor såsom familjeupplösning i Sverige, invandrarflickor och familjesituationen i Sverige, islamisk feminism etc. För det andra verkar det finnas en klyfta i Sverige mellan en del forskare som har inriktat sig på kvinnsituationen bland invandrare och i islamiska länder utifrån ett feministiskt perspektiv och de forskare som ifrågasätter eurocentristiska och rasistiska diskurser i etniska relationer. Jag menar snarare att man kan - och bör - kombinera de två aspekterna, vilket ger en bättre utgångspunkt för analys av samhällsproblemen som berör genus och etniska relationer. Till skillnad från kulturessentialister avvisar jag begreppet etnicitet som ett kulturbetingat fenomen. I samhällsvetenskapliga studier har man hittat cirka 300 olika definitioner av etnicitet, vilket tyder på att begreppet är problematiskt och i stor utsträckning bygger på konstruktioner. Men etniska relationer som en del av samhällsstratifiering som bygger på en hierarkisk maktrelation - lika så klass och könsrelationer - existerar som faktiska förhållanden i dagens samhälle. Enligt min mening är det ofattbart hur man kan problematisera den ojämna fördelningen av maktresurser i etniska relationer medan man kan ignorera - eller till och med legitimera den - i könsrelationer och vice versa. Jag anser därför att begreppet intersektionalitet, som kombinerar dimensioner såsom klass, kön och etnicitet, ger en bättre utgångspunkt för analys av etniska relationer. Ar-

tiklarna som finns med i denna samling illustrerar i viss grad hur en forskare kan kombinera en feministisk och en antirasistisk utgångspunkt i sin analys av olika samhällsproblemen och behandla olika ämnen utan att behöva välja mellan "mångkulturalism" och feminism. För det tredje berör samtliga artiklar några av de aktuella samhällsproblem som är viktiga att föra fram i akademiska kretsar.

Makt eller uppfostran är en skiss av ett nystartat projekt som handlar om generations- och genuskonflikter mellan föräldrar och ungdomar inom invandrarfamiljer i Sverige. Artikeln har publicerats tidigare i *Invandrare & Minoriteter* nr 2, 2004.

Islamisk feminism - kompromiss eller en utmaning mot feminism? skissar en bild av den pågående debatten i den islamiska världen om en kompromiss mellan Islam och feminism överhuvudtaget är möjlig och önskevård. Artikeln är översatt av Märta Appelqvist och har publicerats tidigare i *Kvinnor & Fundamentalism* nr 18, 2000. Den redovisar kort vissa utmaningar från ett islamistiskt perspektiv mot "västerländsk feminism" och vice versa.

Orsaker till instabilitet inom invandrarfamiljer, som har publicerats tidigare i *Socionomen*, nr 4.1999, redovisar kort en del av mina forskningsresultat rörande den höga skilsmäsofrekvenser bland invandrarfamiljer. Hela studien har publicerats i min doktorsavhandling: *Invandrarkvinnor som bryter mönstret* (Almqvist & Wiksell International, 2003; Liber, 2004).

Familjeupplösning i Sverige? är en kritisk recension med ett feministisk perspektiv av boken "*Disturbing the nest: family decline in modern societies*" som skrevs av den amerikanska familjesociologen David Popenoes (1988). Recensionen som har publicerats i *Invandraren*, nr 4, 1994 bemöter Popenoes konservativa kritik av familjeutveckling i moderna samhällen och framförallt i Sveriges som ett "varnande exempel". Att familjerelationer i Sverige är långt ifrån ett jämställt förhållande kan knappast någon tvivla på. Det finns mycket forskning som belyser olika aspekter av kvinnoförtrycket i Sverige och inte minst i familjelivet. Samtidigt kan man inte förneka att kvinnornas maktresurser har ökat i Sverige i ett historiskt perspektiv, vilket bland annat alltmer instabiliserar patriarkala familjer. Det är just denna utveckling som ifrågasatts av Popenoe. Därför har jag i denna recension fokuserat på att lyfta upp de positiva konsekvenserna av kvinnors framgång för parrelationer och barnen i Sverige.

Rasism eller rasismer som har publicerats i *Socialistisk Debatt*, nr 4-5, 1994 är en recension av Anders Langes bok *Reflektioner kring rasism* (1992). Den är mindre kritisk och mer bunden till originaltexten. Recensionen motiverar dock varför en diskursiv syn på rasism ger bättre utgångspunkt för analys av de omfattande variationerna av rasism - och framförallt nyrasism - i dagens samhälle.

Den sista artikeln *Förbjuda rasistiska organisationer?* har en mer tvärvetenskaplig karaktär och beskriver argumenten för och mot att förbjuda rasistiska organisationer i Sverige utifrån ett kriminologiskt perspektiv. Artikeln som försöker utreda frågan publicerades första gången i *Invoandrare & Minoriteter*, nr 4, 1993 och har sedan publicerats i även andra tidskrifter fast då i nyare versioner. I själva verket borde artikeln med hänsyn till vissa förändringar i dagens lagstiftning uppdateras. Ändå är frågan om varför Sverige undviker att fylla Fn:s krav om att förbjuda rasistiska organisationen fortfarande aktuell. Jag vill betona att en del artiklar skulle se helt annorlunda ut om jag skulle skriva om dem idag. Trots detta är de även i sina originella former i många avseende fortfarande aktuella. Artiklarna som publiceras i detta verk följer i kronologisk ordning.

Stockholm oktober 2004

Mehrddad Darvishpour, fil dr. i sociologi vid Mälardalens högskola och Stockholms Universitet.

Makt eller uppfostran?

Döttrar till invandrare drabbas ofta av föräldrarnas sociala utanförskap men också av deras självklara auktoritet. Hedersrelaterat våld kan bero på krock mellan gammalt och nytt och en maktförskjutning inom familjen.

Mordet på Fadime Shahindal för tre år sedan satte invandrarfamiljen i fokus av samhällsdebatten. Under några månader uppmärksammades ett flertal hedersrelaterade våldshandlingar mot invandrarflickor. Det hade dock en motsägelsefull påverkan på forskningen kring invandrararnas döttrar och generationskonflikterna inom invandrarfamiljer.

Å ena sidan har hedersmordet illustrerat hur invandrarflickor kan vara en av de mest utsatta grupperna i samhället, vars situation behöver studeras djupgående. Länsstyrelsens nyligen presenterade undersökning tyder på att mer än 1 500 invandrarflickor kan under de senaste två åren ha varit utsatta för hedersrelaterat våld. Å andra sidan tycks alltför många forskare reducera problematiken till en kulturkonflikt mellan skilda normer (se exempelvis Wikan, 2003). Frågan är om ett maktperspektiv kan ge bättre förutsättning för att studera generations- och genuskonflikter mellan flickor och föräldrar inom invandrarfamiljer?

Flickornas utsatthet inom många invandrarfamiljer är mycket mer

omfattande och komplicerad och rymmer mer än bara hedersrelaterat våld (se till exempel De los Reyes, 2003).

Ny forskning (se exempelvis Ett eget liv, 2002) pekar på att många flickor i familjer med utländsk bakgrund kan uppleva att de lever med två olika kulturer som inte överensstämmer. Det vill säga unga flickor försöker kombinera de olika krav och förväntningar som föräldrar och samhälle ställer på dem. Även om många kan lyckas att leva med ett dubbelliv upplevs det mycket svårt och psykiskt påfrestande. Frågan är på vilket sätt konflikter mellan föräldrar och döttrar kan fördjupa detta dubbelliv och försvåra flickornas situation.

Det kan exempelvis uppstå lojalitetskonflikter med detta dubbelliv, det vill säga att ungdomarna tvingas välja mellan familjen och samhället. Somliga väljer då att ställa sig utanför både samhällets och familjens normer. På så sätt kan de uppleva att de hamnar utanför gemenskapen i både familjen och samhället, utanförskapet kan på så sätt intensifieras (Kamali, 1999). Invandrarbarn riskerar med andra ord ytterligare marginalisering.

Rubbade maktrelationer

Generellt pågår en generationskonflikt mellan ungdomar och föräldrar,

oavsett deras etniska bakgrund. En del generationskonflikter inom den invandrade familjen är säkerligen resultat av ungdomarnas frigörelse från sina föräldrar. Invandrarnas ungdomar har dessutom ofta en starkare vilja men också bättre förutsättningar för att påskynda integrationsprocessen än sina föräldrar. Föräldrarna å sin sida är samtidigt skeptiska till att deras barn "försvenskas", vilket i sin tur kan leda till konflikter inom familjen. De mer intensifierade konflikterna inom många invandrarfamiljer förklaras ofta med deras kulturella bakgrund. En sådan förklaring bottnar i ett kulturessentialistiskt tankesätt.

Detta synsätt riskerar att ge en enhetlig bild av "invandrarfamiljer" som i själva verket är ett resultat av den etniska majoritetens sociala konstruktion av "invandrarfamiljen".

Tänkbara faktorer som kan påverka maktrelationer och konflikter mellan unga flickor och deras föräldrar är bland annat familjens socioekonomiska och kulturella bakgrund och uppväxtmiljö, föräldrarnas respektive ungdomarnas position i det nya landet, samt vistelsetiden.

Det innebär att relationen mellan ungdomar och föräldrar inom invandrarfamiljer med modern bakgrund kan vara mer demokratiska. Men inom familjer som präglas av mer traditionella och patriarkala mönster kan familjeordningen illustreras med följande pyramid: mannen befinner sig i toppen, med den övergripande makten inom familjen.

Skillnaden mellan den moderna och den traditionellt patriarkala familjen är om familjelivet organiseras enligt faderns intressen eller med barnens bästa för ögonen.

Kvinnan är underordnad mannen och sonen har en högre status än dottern. Yngre flickor befinner sig således längst ner i pyramiden.

Man kan säga att inom patriarkala förhållanden är det faderns intressen som är grunden för familjens organisering, medan familjerelationen i demokratiska familjer organiseras utifrån barnens bästa.

Förutom en maktförskjutning i könsrelationen till kvinnors fördel, pågår också en maktförskjutning mellan föräldrar och barn.

Föräldrarnas position försvagas, vilket innebär att de har mindre makt över sina barn, medan barnen för in den nya kulturen i hemmet och därmed kan bidra till socialisationen av sina föräldrar - på så sätt ökas barnens inflytande inom familjen. Unga invandrabarn kan lätt bli "föräldrar till sina föräldrar". Ty de unga lär sig snabbt det svenska språket liksom samhällets givna normer

och värderingar. Samtidigt har de en "lätt version" av det annorlunda kulturella bagaget som föräldrarna fört med sig. Allt detta underlättar de ungas förutsättning för integration.

När föräldrarna blir språkligt underordnade sina barn, bryts det traditionella familjemönstret och föräldrarnas roll måste omdefinieras. Allt detta förändrar maktbalansen i familjerelationerna. De vars ställning försämras i den nya situationen, kan dock tänkas föra fram den kulturella traditionen i ursprungslandet som ett argument för sin sak och därmed blir konflikten ännu mer akut. För föräldrar som är arbetslösa, har låg utbildning och bor i segregerade områden kan sannolikheten vara stor att de blir beroende av sina ungdomar för att klara vardagen. Risken för familjekonflikter inom många invandrargrupper kan öka ytterligare om könskonflikter samverkar med generationskonflikter. Risken för konflikter mellan fäder och döttrar kan med andra ord vara hög inom vissa invandrarfamiljer - framför allt där männen tenderar att leva i går-dagen, kvinnorna i nuet och barnen i framtiden (Darvishpour, 2004). Samtidigt pågår å ena sidan en ständig makt- och kulturkonflikt och å andra sidan ett kompromissande i relationen mellan mannen, kvinnan och barnen.

Föräldrars position och grad av integration i samhället har stor betydelse för vilket slags relation som kommer att utvecklas till barnen. Invandringen har i många familjer lett till en utveckling där pyramiden

- symbolen för den hierarkiska patriarkala familjeordningen - har vänts upp och ner. Många barn och kvinnor blev självständiga och ekonomiskt fria jämfört med deras situation i hemlandet. Men familjer som kommer från relativt moderna och urbana områden i sina hemländer kan lättare smälta in i jämställda normer än de som kommer från områden med starkt traditionsbundna levnadsmönster (*Ett eget liv*, 2002). Konflikten kan med andra ord vara djupare mellan föräldrar och döttrar inom familjer där föräldrarna lever efter mer traditionella och strängare normer än de som samhällets moderna regler och normer förmedlar.

Barnuppfostran som grundar sig på dialog är en viktig förutsättning för en god relation mellan föräldrar och barn. I familjer där föräldrarna hittar balans mellan de egna värderingarna och det nya samhället kan barnen känna sig trygga och lära sig att plocka det bästa från båda kulturerna. I en trygg miljö, med stöd från sina föräldrar, kan ungdomar utveckla sin egen identitet med förankring både i sin egen etniska grupp och i majoritetssamhället. Alltså lär de sig att övergå från att *leva mellan två världar* till att *leva med två världar*. Familjer med stora maktresurser, som är väl integrerade i Sverige, kan ha bättre förutsättningar för att skapa en sådan demokratisk miljö för barnen.

Men, dessvärre, många döttrar till invandrare är fyrdubbelt förtryckta. För det första, många tillhör underklassen. De bor ofta med sina arbets-

lösa eller illa betalda föräldrar i segregerade områden. Dessa invandrarfamiljer har i genomsnitt sämre hälsa och mindre möjlighet till utbildning och ett kvalificerat liv jämfört med svenskar.

För det andra, många av dem är utsatta för etnisk diskriminering. De känner sig undervärderade i mötet med den etniska majoriteten och upplever ett utanförskap.

För det tredje, de är som kvinnor förtryckta av patriarkatet som finns i hela samhället. Dessvärre upplever de ofta en hårdare patriarkal miljö på grund av föräldrarnas kulturella bagage, vilket i sin tur försvagar deras position och maktresurser.

För det fjärde många invandrarflickor är, som barn och tillhörande den yngre generationen, drabbade av föräldrarnas auktoritet. När en del av dem trots allt vågar utmana den traditionella patriarkala kulturen, kan de möta sanktioner från sin omgivning. Många kan bli isolerade och leva i oro och känna sig som fångna i den hårda patriarkala kulturen.

Uppenbarligen är det problematiskt att i förväg avgöra hur samhället kan hjälpa invandrarnas döttrar för att hävda sig, för att frigöra sig och bestämma över sin kropp och sitt öde.

Situationen är paradoxal. Å ena sidan är dessa flickor en av de svagaste grupperna som har de mest begränsade maktresurserna i samhället. Å andra sidan, just på grund av deras unika roll och tack vare maktförskjutningen inom familjen,

vågar de utmana föräldrarnas auktoritet.

Just nu startar jag ett projekt där jag vill undersöka konflikter mellan iranska och turkiska flickor och deras föräldrar. Frågor som jag söker svar på är bland annat hur maktförhållandena förändrats mellan föräldrar och döttrar efter invandringen till Sverige, och vilken betydelse dessa maktrelationer har för konflikten mellan föräldrar och barn. Hur påverkar familjernas socioekonomiska bakgrund maktrelationerna och vilken betydelse har detta i sin tur för hur familjernas, men framför allt flickornas möjligheter att hantera konflikter. Min studie är än så länge i sin början, men jag är övertygad om att såväl invandrarnas egna organisationer som samhället i stort måste ta kvinnornas - och inte minst dötternas - situation på allvar.

”Å ena sidan är dessa flickor en av de svagaste grupperna som har de mest begränsade maktresurserna i samhället. Å andra sidan, just på grund av deras unika roll och tack vare maktförskjutningen inom familjen, vågar de utmana föräldrarnas auktoritet.”

Invandrarnas organisationer bör arbeta mer aktivt för jämställdhet och ha en tydlig kvinnorepresentation i sina styrelsen. Sociala nätverk är en maktresurs. Därför bör man öka resurserna till kvinnojourer -

men även stödja manliga nätverk mot våld. Genom att sprida bilden av den goda manligheten kan många fäder och pojkar som saknar moderna manliga förebilder stärkas i sin demokratiska mansroll.

Samhället å sin sida, kan genom sitt bidragssystem sätta press på organisationer som har en stark patriarkal kultur i bagaget för att stödja och aktivera kvinnorna. Skärpt lagstiftning mot könsbetingade brott - våld mot kvinnor i allmänhet och mot unga invandrarkvinnor i synnerhet - stärker också unga kvinnors maktresurser. Även genom att motverka arrangerade äktenskap och avskaffa tvåårsregeln - som innebär att kvinnor i "importäktenskap" utvisas om de skiljer sig under de två första åren av vistelsen i Sverige - ökar invandrarkvinnors valmöjligheter.

Dessa är bara några av de nödvändiga stegen. En fördjupad forskning av invandrarfamiljernas - och döttrarnas - situation kan säkerligen peka ut de nästkommande. En sak är dock säker. Vi alla, myndigheter, organisationer men också enskilda måste samtidigt och gemensamt arbeta för att motverka segregation, diskriminering och utanförskap. Bara så kan vi öka döttrarnas - de invandrades och de inföddas - chans till ett mer jämställt liv.

Mehrdad Darvishpour, fil dr. i sociologi, Stockholms Universitet och Mälardalens högskola

Referenser:

Darvishpour, Mehrdad (2004). *Invandrar kvinnor som bryter mönstret. Hur maktförskjutningen inom iranska familjer i Sverige påverkar relationen*. Malmö: Liber

De los Reyes, Paulina (2003). *Patriarkala enklaver eller ingenmansland? Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Norrköping, Integrationsverket.

Ett eget liv (2002). Länsstyrelsen, Västra Götaland.

Kamali, Masood (1999). *Varken familjen eller samhället*. Stockholm.: Carlsson.

Wikan, Unni (2004). *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfront förlag.

Islamisk feminism

– kompromiss eller en utmaning mot feminismen?

En av de viktigaste frågorna för den feministiska forskningen om den så kallade tredje världens kvinna är sambandet mellan islam och kvinnornas situation i de islamiska länderna, menar Mehrada Darvishpour i denna artikel. Han är verksam vid Sociologiska institutionen på Stockholm Universitet.

Enligt vissa forskare (exempelvis Espotio, 1983; Nawol 1982) kan islam definieras som en av de värsta patriarkala religionerna, som förtrycker kvinnor och legitimerar ojämlikhet mellan könen, eftersom kvinnors underordning är strängare i de islamiska länderna. Andra forskare argumenterar mot detta synsätt (exempelvis Said 1993; Mohanty, 1988), som de hävdar är ett resultat av en västerländsk, etnocentrisk attityd. Frågan är då om kvinnornas situation i islamiska länder som Iran alls kan analyseras med ett västerländskt perspektiv.

Å andra sidan är frågan om en islamisk tolkning av feminism är möjlig. Vilken är relationen mellan islam och patriarkatet? Vad kan erfarenheten av 20 års islamisk revolution i Iran säga oss om sambandet mellan en religiös rörelse och kvinnornas situation? I denna artikel försöker jag svara på några av dessa frågor och diskutera vad som kan vara proble-

matiskt med både västerländsk och islamisk feminism.

Islam och patriarkatet

Religioner har i allmänhet en patriarkal syn på relationen mellan könen. Redan relationen mellan Adam och Eva klargör detta. Som Al Hibri skriver:

”Gud förklarades vara manlig och mannen förklarades vara skapad till Hans avbild. Följaktligen bedömdes kvinnan vara en mindre trolig kandidat till frälsning och evigt liv än mannen.” (1981:176).

Men somliga forskare hävdar att idén om patriarkatet är ännu mer omfattande inom islam än inom andra religioner. De anser att många verser i Koranen, och särskilt Sura nummer 4, tydligt legitimerar ojämlikhet mellan könen. Även Haditherna (berättelserna om profeten Muhammeds liv) och Sharia (det islamiska rättssystemet) har denna tendens. Varför? Rita Liljeström, svensk professor i sociologi, (1984) förklarar att det finns en grundläggande skillnad mellan islam och kristendom när det gäller inställningen till sexualiteten, vilket påverkar synen på kvinnan. Hon pekar på att den kristna kyrkan angriper sexualiteten i sig själv. Sex reduceras till

något snuskigt, och människan klyvs i kropp och själ. Civilisationen representerar själens seger över kroppen, andens seger över köttet och flitens seger över lustan. Islam tog en annan väg. Den fördömer inte sexualiteten, men angriper istället kvinnor. Som levande bärare av sexualitetens faror och obegränsade, socialt upplösande krafter måste kvinnor kontrolleras. Sex i sig själv är inte farligt, eftersom det är en försmak av paradiset som leder män till Allah.

Dessa skilda synsätt på sexualiteten har resulterat i olika strategier för kontroll inom det patriarkala samhället. Eftersom islam betraktar kvinnor som bärare av den aktiva sexuella kraften är det viktigt att hindra dem från att utöva sin sexuella makt över män. Därför isoleras män och kvinnor i skilda världar. Kvinnans sexualitet måste döljas. Hennes utseende och beteende får inte röja hennes sexuella kraft eftersom det kommer att påminna mannen om hans svaghet. Fatima Merinissi, en berömd marockansk feminist, förklarade för länge sedan att den kristna bilden av individen som tragiskt sliten mellan två poler (ont och gott, kött och ande, instinkt och förnuft) skiljer sig djupt från muslimernas mer sofistikerade teori om instinkterna, som är mer besläktad med Freuds libido-begrepp. Hon skriver:

”I västerländsk kultur är den sexuella ojämlikheten baserad på en tro på kvinnans biologiska underlägsenhet. I islam är det tvärtom:

hela systemet grundar sig på antagandet att kvinnan är en kraftfull och farlig varelse. Alla sexuella institutioner (polygami, sexuell segregering etcetera) kan betraktas som strategier för att begränsa hennes makt” (1975:16).

Detta förklarar varför Koranen hävdar mannens överlägsenhet över kvinnan. Det är männens ansvar och plikt att skydda och kontrollera kvinnorna. Frågan är då om alla muslimers inställning till jämlikhet mellan könen kan definieras som strängt patriarkal, eller om det inte nödvändigtvis måste finnas en motsättning mellan islam och jämlikhet mellan könen.

En del forskare, inklusive muslimska feminister, anser att bilden som beskrivits ovan grundar sig på den nu dominerande uppfattningen om islam, som inte nödvändigtvis är den äkta. De anser att den är en västerländsk fantasibild av islams syn på kvinnor, vilket är problematiskt.

Synen på kvinnor i islamiska länder

Bilden av kvinnor i ”tredje världen” i allmänhet och muslimska kvinnor i synnerhet är mycket schematisk och fördomsfull. I takt med att rasismen och etnocentrismen utvecklats i väst har attityden till muslimer blivit mer negativ, särskilt under de senaste åren. Den muslimska kvinnan har beskrivits som undergiven, förtryckt och på efterkälken. Massmedierna och även delvis utbildningssystemet har spelat en stor roll i skapandet av

denna bild. Ett bra exempel är den populära boken och filmen "Inte utan min dotter", som grundligt etablerade denna bild genom att överbetona betydelsen av slöjan som en kinesisk mur, som skiljer muslimer från ickemuslimer.

"Bilderna av kvinnor i 'tredje världen' i allmänhet och muslimska kvinnor i synnerhet är mycket schematisk och fördomsfull. I takt med att rasismen och etnocentrismen utvecklats i väst har attityden till muslimer blivit mer negativ, särskilt under de senaste åren."

Den västerländska synen på den muslimska världen genomsyrar hela boken. Det är denna diskurs som Edward Said (1993) kallar "orientalism".

Orientalismen skapar Orienten. Orienten är alltså en språklig, vidlyftig skapelse, snarare än en plats man kan resa till eller leva på. Orientalismens Orient tjänar två syften. Den bekräftar föreställningen om Västs överlägsenhet och den slår fast Västs normalitet genom att förpassa det onormala, förbjudna och farliga till Orienten. Ändå är det denna onormala, förbjudna och farliga Orient som så starkt attraherar européer. Chandra Mohanty (1988:81) argumenterar på ett liknande vis när hon skriver att den universella bilden av

"tredje världens kvinna" har konstruerats genom att man betonat könsskillnaderna och könseggregationen i Orienten, och jämfört den med Väst där kvinnan förmodas vara sekulär, frigjord och ha kontroll över sitt eget liv. Men detta innebär,

å ena sidan, inte att alla kvinnor i Väst faktiskt är sekulära, frigjorda och har kontroll över sina liv. Å andra sidan har inte alla muslimska kvinnor nödvändigtvis samma uppfattning om könsrelationer och inte heller samma syn på islam. Dessutom är inte alla kvinnor i muslimska samhällen nödvändigtvis muslimer. Deras synsätt hör samman med deras klasstillhörighet, kulturella bakgrund, utbildning och ställning i samhället.

Mohanty pekar på att många i västvärlden skriver om hur muslimska kvinnor är maktlösa och förtryckta, och om deras behov och problem. Men få skriver om deras val, deras möjlighet till frihet eller om deras makt att handla. Hon me-

nar att västerländska feminister helt enkelt använder bilder av tredje världens kvinnor för att beskriva sig själva, som är de verkliga föremålen för deras studier. Mohanty betonar att asiatiska kvinnor, särskilt de muslimska, i feministisk teori beskrivs som maktlösa individer som behöver vägledning av den västerländska feminismen för att bli politiskt mogna. Den bild som skapats av dessa kvinnor, som en passiv och homogen grupp, gör det omöjligt att analysera deras olika historier. Det är orealistiskt att klumpa ihop alla kvinnor eller alla muslimer till en homogen grupp, istället för att åskådliggöra variationerna mellan dem. Dessutom är risken, allmänt sett, stor att man skapar en schematisk bild när man studerar en främmande kultur, som man inte har tillräcklig kunskap om och erfarenhet av.

Frågan är då om islamisk feminism kan vara ett alternativ till den västerländska feminismen, och underlätta kvinnans frigörelse i islamiska länder.

Kompromiss eller en utmaning

Muslimsk feminism är i själva verket ingen ny företeelse. I slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet försökte några få stora islamiska tänkare (som Sejed Jamaledine Asadabadi, Mohamad Abode och Rashid Raza) göra en liberal, reformerad tolkning av islam. Speciellt Gasem Amin, och senare Systrarnas rörelse, försökte till och med göra en feministisk tolkning av islam. Deras idéer blev dock

aldrig dominerande i något muslimskt land. Under 1980- och 1990-talen utvecklades åter en mängd likartade idéer med syftet att förena islam med feminismen. Denna gång ändrade även några av de mest berömda sekulära feministerna, som tidigare mycket hårt kritiserat islam, uppfattning och försökte göra en feministisk omtolkning av religionen. (t.ex. Fatima Mernissi, 1993). Det går dock inte att placera alla muslimska feminister i samma kategori.

Jan Hjärpe (1995), svensk professor i teologi, skiljer på islamisk feminism och muslimsk feminism. Han pekar på fyra olika feministiska trender i islamiska länder, vilket kan vara grunden för en ny kategorisering av kvinnorörelserna i islamiska länder.

1. Ateistiska feminister, som försöker visa att religionen är antifeministisk. De anser att kvinnorörelsen endast kan utvecklas om den utmanar religionens inflytande i samhället.

2. Sekulära feminister, som anser att relationen mellan islam och feminism i första hand beror på vilken islamisk riktning som dominerar i samhället. De anser att kvinnans frigörelse är omöjlig under en teokratisk regim eller under en religiös rörelse. De anser dock inte att kvinnorörelsen nödvändigtvis måste angripa alla religiösa övertygelser.

3. Muslimska feminister, som har en liberal syn på islam som de försöker anpassa till den moderna tiden. Muslimska feminister anser att en

patriarkal vision av islam länge har dominerat, vilket är resultatet av en manlig tolkning av religionen. De hävdar att man enbart kan lita på Koranen eftersom Haditherna och Sharia inte är direkta källor utan ofta grundades på de uppfattningar som efterträdarna till profeten Muhammed hade. Dessa hade för det mesta en tydligt kvinnofientlig inställning som passade i det primitiva samhället.

Problemet med sådana argument är att många av Koranens verser legitimerar ojämlikhet mellan könen. Muslimska feminister anser att det finns två sorters verser. Den ena typen gav praktisk vägledning åt muslimer i deras vardagliga liv i det primitiva arabiska samhället. Eftersom samhället ständigt förändras är dessa verser inte längre aktuella. Den andra typen av verser är mer normativa, och därför inte tidsbundna.

Men även bland de normativa verserna (särskilt i kvinnornas Sura) kan man finna patriarkala stycken. De muslimska feministernas svar på det är att om man tror att Gud är rättvis och att Koranen är Guds ord, är det inte rationellt att acceptera att vissa verser kan legitimera ojämlikhet mellan könen. De framhäver dessutom att Koranen berättar om många kraftfulla kvinnor som haft mycket viktiga roller i islam och i Profetens liv, vilket många av hans efterföljare ogillade. De muslimska feministerna pekar på att en liberal och feministisk omtolkning av Koranen kan hjälpa kvinnor i islamiska

länder till frigörelse, eftersom deras situation och bakgrund skiljer sig avsevärt från kvinnornas i västvärlden.

4. Islamisk feminism, som är statsfeminism eller en del av den religiösa rörelsen. Islamiska feminister hävdar att identifikation med en religiös rörelse hjälper muslimska kvinnor att frigöra sig. Den iranska forskaren Ramazani (1993) hävdar exempelvis att den islamiska revolutionen i Iran ledde till att kvinnor mer än någonsin deltog i det sociala livet. Att kvinnor i stor utsträckning deltog i den iranska revolutionen och i kriget mot Irak, att de samlas till religiösa sorgestunder, att de är närvarande vid fredagsbönen och spelar en mer aktiv roll i det politiska livet är några exemplar på detta, vilket - enligt Ramazani - underlättar kvinnors frigörelse.

Detta påstående är problematiskt, trots att det ligger något i Ramazanis argument. Det är ett faktum att iranska kvinnor har blivit alltmer aktiva i det politiska och sociala livet i Iran efter revolutionen. Men många av de aktiviteter som Ramazani betonar är officiellt sanktionerade - religiösa aktiviteter och kampanjer till stöd för den islamiska regimen. Det rör sig alltså långtifrån om någon självständig kvinnorörelse. Faktum är att de religiösa grupperna och bland andra fundamentalisterna utnyttjar dessa aktiviteter för sina egna syften och att det är kvinnor som riskerar att förlora mest på det.

Många av de islamiska feministerna (exempelvis Ebtekar och Ami,

1995) klargör även tydligt att muslimska kvinnors uppgift först och främst är att tillfredsställa islam och den islamiska regeringens intressen, framför sina egna intressen. De kritiserar begreppet jämlikhet (equality) som ett egoistiskt begrepp, vilket bygger på uppfattningen att kvinnor bör konkurrera med männen. De menar att denna uppfattning är en produkt av västerländsk feminism. Själva använder de begreppet "rättvisa" (equity), vilken innebär att man tar hänsyn till de biologiska skillnaderna mellan män och kvinnor. Ebtekar (1995) kritiserar de "extrema" feminister som strävar efter sexuella rättigheter, kvinnors rättigheter i familjen samt barnens rättigheter. Dessa krav har, enligt henne, gått för långt i västvärlden.

Hur kan man påstå att sådana typiska patriarkala argument kan knytas till feminismen? Frågan är relevant inte minst för att sekularismen har varit ett framträdande drag hos fe-

minismen, både som social rörelse och som ideologi. Därför är det inte märkligt att många feminister har ansett islam vara en stor motståndare till den feministiska rörelsen. Så argumenterar till exempel Sharzad Mojab (1995), en iransk kvinnoforskare som tillhör den ateistiska gruppen av feminister. Hon anser att islam och feminismen, från att till en början helt ha förkastat varandra, har rört sig mot ett mer sofistikerat förhållningssätt. Fem faktorer kan förklara denna utveckling:

För det första har en stor, modern kvinnlig medelklass vuxit fram i städerna i islamiska länder. Dessa kvinnor arbetar professionellt exempelvis inom medicinska yrken, inom affärsområdet eller som ingenjörer, lärare och politiker.

"En mer liberal och mildare tolkning av islam, som försöker distansera sig från traditionella islamiska rättesnören, kan förbättra kvinnornas status i islamiska länder till en viss grad. Däremot är det svårt att tro att en traditionell eller fundamentalistisk tolkning av islam skulle kunna förenas med feminism."

För det andra väljs kvinnor in i parlamenten även i vissa få islamiska länder. För det tredje har kvinnornas ökade förvärvsarbete gjort dem mer medvetna om ojämlikheten mellan

könen, både på jobbet och hemma. För det fjärde har kunskapen om den feministiska kampen i andra länder blivit vitt spridd. För det femte är många kvinnoorganisationer i islamiska länder oberoende av staten.

Under dessa villkor måste muslimska ledare och ideologer möta utmaningen från den feministiska rörelsen, menar Mojab. Hon anser att den islamiska feminismen inte är någon allvarlig utmaning mot patriarkatet, utan fortfarande har långt kvar till självständighet och demokratisering. Den islamiska feministiska rörelsen är fortfarande mer en kompromiss med patriarkatet än en rörelse för verklig frigörelse för kvinnorna, anser Mojab.

Ett problem med Mojabs argument är att hon aldrig tar upp frågan om en feministisk omtolkning av islam rent teoretiskt är möjlig eller inte. Dessutom är risken stor för att kvinnorörelsen isolerar sig med en sådan inställning som Mojabs. En logisk konsekvens av påståendet att "jämlighet och tron på islam inte hör ihop" är att man bör förvänta sig att drygt en miljard människor överger sin religiösa övertygelse för att acceptera jämställdheten! Eller, omvänt, bör man acceptera att det är omöjligt för muslimer att nå jämställdhet så länge de tror på islam.

Det är inte svårt att inse vilka svårigheter sådana inställningar skapar för kvinnors kamp mot patriarkatet i islamiska länder. Problemet är att både islamiska feminister och ateistiska feminister som är antireligiösa endast har ett ideologiskt förhåll-

ningssätt till religionen, och inte konkret analyserar relationen mellan religion och vardag. En islamisk feminist argumenterar för att kvinnors frigörelse är omöjlig utan en religiös tro, medan en ateistisk feminist betonar att kvinnors frigörelse endast är möjlig om man är icke-religiös. Med dessa ståndpunkter blir en dialog mellan kvinnor om solidaritet och jämlighet omöjlig. Muslimska feminister och sekulära feminister kan däremot föra en dialog om dessa frågor.

Min uppfattning är att en mer liberal och mildare tolkning av islam, som försöker distansera sig från traditionella islamiska rättesnören, kan förbättra kvinnornas status i islamiska länder till en viss grad. Däremot är det svårt att tro att en traditionell eller fundamentalistisk tolkning av islam skulle kunna förenas med feminism. Liksom alla teokratier förtrycker den fundamentalistiska rörelsen individen till förmån för gruppen. Även utifrån detta perspektiv kan den islamiska fundamentalismens kvinnofientliga inställning förklaras.

20 års erfarenhet av den islamiska revolutionen i Iran visar tydligt att den fundamentalistiskt religiösa rörelsen, som den islamiska feminismen i Iran är beroende av, har en kvinnofientlig och antidemokratisk inriktning.

20 år efter den islamiska revolutionen

Generellt sett har kvinnornas situation i Iran blivit mycket sämre, när det gäller rättigheter och resurser, efter revolutionen 1979. Beslövande, könssegregering och försämring av kvinnornas familjerättigheter är några tydliga exempel. 1967 och 1975 kom den första och den andra lagen om "familjeskydd" i Iran. Lagarna ökade bland annat kvinnors möjlighet till skilsmässa och till vårdnad av barnen vid skilsmässa, begränsade männens möjlighet till polygami samt förbjöd giftermål med minderåriga flickor. Dessa lagar höjde kvinnornas status. Men efter revolutionen drogs lagen om familjeskydd tillbaka och förklarades oförenlig med det islamiska sharia. Följaktligen återinfördes rätten till polygami. Gränsen för kvinnans lägsta ålder för giftermål sänktes från 18 till 13 år och kvinnornas lagliga rätt till skilsmässa och vårdnad om barnen begränsades kraftigt (Darvishpour, 1993). Trots att några av lagarna har reformerats under de senaste åren har ingen dramatisk eller grundläggande förändring skett.

När det gäller sysselsättning var kvinnors andel av hela arbetskraften endast 9 procent 1996, vilket fortfarande är mindre än före revolutionen (ibid.). Medan den islamiska regimen vidtog åtgärder för att demobilisera de mest sekulariserade kvinnorna uppmuntrade den tusentals religiösa kvinnor att delta i militära, politiska och sociala aktiviteter. De

"nya" aktiva kvinnorna kom huvudsakligen från den traditionella medelklassen som kämpade för den islamiska republiken under revolutionen.

När det gäller utbildning avskaffades alla könsblandade skolor efter revolutionen och många kurser på universiteten förbjöds för kvinnliga studenter. Regeringen ansåg att dessa kurser, i enlighet med Sharia, bara var lämpliga för män. Det är anmärkningsvärt att denna politik inte minskade andelen kvinnliga studenter på universitetsnivå. Orsaken var att kvinnorna sökte sig till andra kurser än de förbjudna (ibid.).

Även när det gäller detta område har situationen delvis förändrats under senare år - vissa kurser som har varit stängda för kvinnor har öppnats för dem igen. Det har lett till att andelen kvinnliga studenter på universiteten har ökat.

Kvinnors motstånd

Som tidigare nämnts kan kvinnors situation i islamiska länder inte bara förklaras som underordnad. Kvinnorna har också makt att handla, visa motstånd och till och med kraft att förändra. Deras motstånd mot utbildningspolitiken är ett klart exempel på detta. Ett annat exempel är kvinnors vägran att bära den "islamiska slöjan", trots att de vet att de kan straffas för det. 1993 arresterades 113 000 kvinnor i Iran under en kort period, på grund av att de inte bar islamisk slöja (ibid.). Det tredje exemplet på kvinnors motstånd är de

senaste årens vågor av oberoende kvinnliga tidskrifter och böcker. Många kvinnliga författare, journalister, filmregissörer och andra konstnärer har nått framgång trots de hinder som ligger i vägen. Trots att fundamentalister har försökt att begränsa oberoende konst, litteratur, film, tidningar med mera så har kvinnorna blivit mer aktiva på denna arena än före revolutionen.

Det sista, men inte minst viktiga, exemplet är kvinnors deltagande i presidentvalet och att de lade sina röster på present Khatami, som lovade att förbättra kvinnornas situation. Kvinnor utnyttjar varje möjlighet. Idag orsakar de att fundamentalister förlorar presidentvalet, imorgon kanske de kan utmana den teokratiska tyrannin.

Sammanfattning

Syftet med denna artikel var att problematisera den västerländska feminismen samt den islamiska feminismens syn på kvinnornas situation i islamiska länder som Iran. Frågan om kvinnorrörelsen har funnit sin egen väg för att effektivt förändra kvinnornas situation i dessa länder är fortfarande öppen. Här behövs mer forskning. Jag tycker personligen att det är olämpligt att kvinnorrörelsen i islamiska länder intar en fientlig hållning till religionen. Däremot visar erfarenheten av den islamiska revolutionen i Iran hur en religiös rörelse kan inskränka kvinnornas rättigheter. Därför betonar jag att sekularism är en nödvändig

förutsättning för kvinnors frigörelse även i dessa länder.

Referenser

Al-Hibri, Azizab (1981). *Capitalism is an Advanced Stage of Patriarchy*. In Lydia Sargent (ed). *Women and Revolution: A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*. Boston: South End Press.

Darvishpour, Mehrdad (1993). "En bild av kvinnornas situation i Iran", *Sociologisk forskning* nr 3.

Ebtekar, Massoumeh (1995). "Reflection on the Fourth Conference on Women", *Farzane* nr 7, 1995.

Espotio, John. (1982). *Women in the Muslim Family*. Syracuse: Syracuse University Press.

Härpe, Jan (1995). "Islamisk feminism", *Kvinnor och fundamentalism*, nr 10, 1995.

Liljeström, Rita (1984). "Skuggan av historiens mansvälde vilar tungt över sexualitet",

Invandrare & Minoriteter, nr 5-6. Sweden

Mernessi, Fatima (1975). *Beyond the Veil*. New York: John, Wiley and sons.

Mernessi, Fatima (1993). *Women and Islam*, London: PRESS.

Mohanty, Chandra (1988). "Under Western Eyes". *Feminist Review* 30.

Mojab, Shahrzad (1995). "Islamic Feminism: Alternative or Contradiction". *Fireweed*, nr 47.

Nawol, Yasmina (1982). "*Kvinnor under Islam.*" Stockholm: Röda rummet.

Ramazani, Nesta (1993). "Women in Iran". *Middle East Journal* 43, nr. 3.

Said, Edward (1993). "*Orientalism.*" Stockholm: Ordfront.

Orsaker till instabilitet inom invandrarfamiljer

Invandrare skiljer sig mer än svenskar. Varför? Mehrddad Darvishpour, sociologiska institutionen, Stockholms universitet har granskat skilsmässotal.

Vi vet allmänt att familjekonflikter och separation bland iranier och andra invandrargrupper är vanligare än bland svenskar. Undersökningar visar också att utomeuropeiska invandrare skiljer sig i större omfattning än europeiska. Sambopar bland invandrare - liksom bland svenskar - tenderar att flytta isär i större omfattning än gifta par. Att helsvenska äktenskap är mer hållbara kan delvis förklaras med att det finns fler äldre par bland svenskarna. Men även när invandrare och svenskars olika åldersfördelning hålls konstant kvarstår faktum att invandrare skiljer sig mer än svenskar i olika åldrar. Varför?

En statistik analys av skilsmässa bland invandrare

För att få en klarare bild av skilsmässa bland invandrarfamiljer har jag gjort en speciell studie av skilsmässotalen för män och kvinnor födda i Sverige, Finland, Norge, Polen, Irak, Iran, Libanon Turkiet och Chile. Denna visar att under 1991 var chilensare med 5,8 procent och iranier med 4,8 procent de två invandrar-

grupper som skilde sig mest, medan turkar med 1,7 procent tillhör de grupper som skiljer sig minst. Skilsmässotalet bland finländare var 1,9 procent och bland helsvenska par upplöstes detta år 1,2 procent av samtliga äktenskap, vilket var den lägsta andelen.

Vår analys visar att under 1991 – 1992 var skilsmässorisker högre bland chilenska och iranska barnfamiljer än andra invandrargrupper när man enbart kontrollerar för nationalitet. Men när man kontrollerar för andra riskfaktorer (ålder, vistelse-tid i Sverige, äktenskapets varaktighet, antal barn, barn före vigseln, mannens - respektive kvinnans - utbildning, socioekonomisk grupp och inkomst, boendesituation och region) minskar skilsmässorisker kraftigt i olika åldersgrupper. Turkar är fortfarande den invandrargrupp som har den lägsta skilsmässorisker. Medan chilensare och iranier fortfarande har relativt hög skilsmässorisk. Ändå kvarstår det faktum att de flesta invandrargrupper skiljer sig mer än svenskar.

Invandrares låga socioekonomiska status påfrestar relationer

Forskning visar att familjer med större sociala och ekonomiska pro-

blem löper högre risk för separationer. Arbetslöshet påverkar äktenskap och familjeliv negativt och ökar risken för separation. Att invandrare skiljer sig mest sker ofta mot bakgrund av svåra ekonomiska och sociala förhållanden. Invandrare är oftare arbetslösa, har lägre inkomst och majoriteten av dem som kommer från tredje världen är flyktingar. Detta innebär att den höga separationsfrekvensen bland invandrare delvis kan förklaras utifrån ett klassperspektiv. Vår analys visar att bland invandrarfamiljer med barn där männen saknar förvärvsarbete är risken för skilsmässa 30 procent högre än bland de familjer i samma grupp där männen har förvärvsarbete.

Även vistelsetiden i Sverige kan påverka invandrarernas socioekonomiska situation - och därigenom - familjeförhållanden. Ju längre man har bott i Sverige, desto mer har man hunnit stabilisera sig och anpassa sig i ekonomiskt, kulturellt och socialt avseende. Exempelvis har invandrare som bott länge i Sverige högre arbetsinkomst än de som har kommit under senare år. Dessutom har majoriteten av dem som emigrerade under senare decennier - bland annat iranier - flyktingstatus, vilket innebär stora påfrestningar och låg status i samhället. Av invandrarna från Finland har cirka 90 procent och från Turkiet cirka 60 procent bott mer än tio år i Sverige, medan endast 20 procent av iranska invandrare har gjort det.

Vår analys visar att bland invandrarfamiljer med barn, där männen har bott upp till tio år i Sverige, är skilsmässorisken 36 procent högre än bland dem som har bott längre i Sverige.

När det gäller invandrarkvinnors situation i Sverige tolkas av somliga forskare som ett trefaldigt förtryck - som kvinnor, invandrare, och arbetare. Man betonar att invandrarkvinnors underordnade ställning både i hemmet och i samhället leder till olika kriser bland annat familjesplittring.

Men frågan är om socioekonomiska faktorer alltid har samma effekt på män och kvinnor. Statistiska undersökningar visar att risken för separation är högre bland män som saknar förvärvsarbete eller har låg inkomst, medan det för kvinnor med barn i stället är så att de med höga inkomster har en hög separationsrisk. Vår analys visar också att bland invandrarfamiljer med barn där kvinnan har högre inkomst än mannen är skilsmässorisken högre än i familjer där män har lika hög eller högre inkomst.

Kulturkrock och identitetskris hotar familjens instabilitet

Flera forskare betonar den identitetskris och kulturkrock som invandringen skapar och som leder till stora påfrestningar och stress, vilka påverkar familjelivet negativt. Utgångspunkten för dessa forskare är att emigrationen ställer invandrarfamiljerna inför en ny situation där värderingar, normer, erfarenheter och rol-

ler ifrågasätts och där familjemedlemmar hamnar i konflikt med varandra. Speciellt utvandring från "tredje världen" till Sverige har påverkat många invandrargruppernas familjeförhållanden drastiskt.

Det ligger säkerligen något i dessa förklaringar. För många invandrarfamiljer - särskilt för männen - är det svårt att acceptera eller "smälta in" i svenska familjenormer och familjeformer. Migrationsprocessen är en växelverkan mellan det egna hemlandet och majoritetskulturens bemötande. Denna process ser olika ut för olika individer beroende på deras klasstillhörighet, hur lång tid som har gått sedan emigrationen, vilka tidigare levnadsvillkor de haft i hemlandet respektive i det nya landet samt individuella faktorer.

Vidare är problemet att om "kulturskillnader" mellan ursprungsland och Sverige är huvudorsaken till den höga familjesplittringen bland invandrare, hur kan man då förklara den stora skillnaden i skilsmässofrekvens mellan olika invandrargrupper, exempelvis mellan iranier som tillhör de som skiljer sig mest och turkar som skiljer sig minst? Detta trots att för iranier och turkar är kulturskillnaden mellan ursprungslandet och Sverige i stor sett likvärdig. Iran och Turkiet är båda u-länder, har samma religion, och är dessutom grannländer. Jag anser att forskning kring invandrarfamiljers specifika situation och makarnas samspel kan förklara mycket mer av deras relationer än varifrån de kommer.

Problemet är att de ovannämnda teorier som betraktar en separation som ett "problem" snarare än som en "möjlighet".

Separation som en möjlighet och en rationell handling

Allmänt sett kan separation ses som en vanlig lösning på familjekonflikter. Frågan om "varför man skiljer sig" ofta bygger på en medveten eller omedveten ide om att en parbildning skall vara hela livet och att separation skulle vara något onaturligt eller avvikande. I stället kan separation tolkas som en rationell handling hos en individ när hon/han inte tjänar på samverkan i familjen.

I en parrelation finns det åtminstone två relationer: hans och hennes. Det innebär att den ena parten kan vara mycket tillfreds med relationen medan den andra kanske inte alls är det. Sanktioner kan ha en hindrande effekt på individens val mellan att stanna eller avbryta en relation. Därför ökar risken för separation när hans/hennes möjligheter till andra alternativ ökar.

"...separation kan tolkas som rationell handling hos en individ när hon/han inte tjänar på samverkan i familjen."

Genom att familjebildningen idag blivit mer frivillig uppstår större möjligheter för individen att separera och söka nya alternativ. Forskningsresultat visar att det finns ett positivt samband mellan kvinnors

förbättrade position och den höga skilsmässofrekvensen i Sverige och i västvärlden. Flera studier visar att det är männen som tjänar mest på familjen. Exempelvis visar ekonomisk forskning att det även idag är gifta män som gynnas mest av äktenskapet och familjebildning. Undersökningar visar också att de flesta invandrar män, liksom svenska män, som lever i en parrelation har lägre sjuktal. För invandrarkvinnor gäller det motsatta förhållandet. Äktenskap har med andra ord länge varit ett "patriarkaliskt kontrakt" där kvinnor är underordnade. Det är under sådana förutsättningar som förhandlingar pågår mellan män och kvinnor. Därför är det inte märkligt att en kvinna lämnar relationen, när hon känner sig missnöjd och har råd och makt att separera. Frågan är om det inte finns samma mönster bland invandrarfamiljer.

Maktrelationer och familjekonflikter

Enligt nyare familjeforskning kan familjen ses som en organisation som består av individer med delvis skilda mål och intressen. Därmed blir begrepp som "förhandling", "makt" och "konflikt" centrala.

Grunden för en maktrelation är någon typ av beroendesituation, vilket innebär att ju mer beroende man är desto mindre makt har man. Detta innebär att ju fler alternativ man kan skaffa sig, desto mindre beroende är man. Exempelvis döljer många kvinnor sin underordning, därför att de fruktar konsekvensen av en konfron-

tation med den nakna makten. Därför frånvaron av protester och öppna konflikter inte säger hela sanningen om huruvida man är nöjd eller missnöjd.

Maktrelationen stabiliseras och permanentas så länge de maktlösa sänker sin anspråksnivå och accepterar det rådande förhållandet. Endast när man är missnöjd och har råd kan man ändra situationen. "Exit" och "voice" - eller sorti och protest - är två strategier att uttrycka missnöje.

Exempelvis om man är missnöjd med sin familj är en möjlighet till förändring att protestera och göra sin röst hörd. Den andra möjligheten är att lämna relationen och byta till ett annat alternativ. Man kan hävda att man är lycklig inom en familj och tillfredsställd om maktstrukturen är sådan som man önskar sig. Ju oftare makarna har olika uppfattningar och båda försöker handla utifrån sin åsikt, desto oftare förekommer öppna konflikter. Ett förhållande beror i stor utsträckning på hur denna situation klaras upp.

Invandrarkvinnor utmanar männens roll

Bilden av invandrarkvinnor som passiva offer för sin kultur och sin omgivning försvårar förståelsen av deras maktresurser och möjligheter till maktutövning. Denna stereotyp är speciellt vanlig när det gäller muslimska kvinnors familjeliv i Sverige.

För det första är denna syn etnocentrisk och förenklad. Man glömer bort att även svenska och andra västerländska kvinnor fortfarande är

förtryckta på olika sätt. Detta synsätt leder också till en schablonartad bild av invandarmän som enbart förtryckande.

För det andra innebär detta synsätt att man glömmer bort att invandrarkvinnor och invandarmän från samma land inte utgör en homogen grupp och att inom en del invandrarfamiljer - liksom inom en del svenska familjer - finns bättre förutsättningar för en jämställd relation än i andra. Detta kan vara en av de viktigaste anledningarna till att vissa invandrarfamiljer kan klara familjekriser och konflikter på ett konstruktivt sätt och leva lyckligt.

För det tredje leder denna stereotyp om invandrarkvinnor som förtryckta, passiva, okunniga och isolerade kvinnor till att man oftast fokuserar på deras "problem" och sällan på deras möjligheter och handlingsförmåga. I motsats till dessa bilder av invandrarkvinnor vill jag betona att invandring till Sverige - särskilt från samhällen med starka patriarkala drag - lett till en dramatisk ökning av maktresurserna hos många invandrarkvinnor. Detta har i sin tur lett till intensifierade intressemotsättningar mellan många invandrade män och kvinnor, vilket lett till allt fler öppna konflikter inom invandrarfamiljen

Forskning pekar på tre konfliktmönster för förståelse av skilsmässor och kriser i invandrarfamiljer. Det första konfliktmönstret innebär att mannen tar den instrumentella rollen medan kvinnan får den affektiva. Den familjemedlem som är utåtrik-

tad utvecklar ett nytt nätverk av kontakter och blir självständig, medan den som är inåtriktad blir socialt isolerad och ensam och beroende av den andra. Den första uppfattar efterhand den andra som en okunnig person och en belastning. Dessa förhållanden hamnar ofta så småningom i kris. Det andra konfliktmönstret utvecklas i och med att invandrarkvinnor får nya möjligheter efter invandringen.

Det är inte ovanligt att invandrarkvinnor oftare än män accepterar okvalificerat arbete och fortare kommer in på arbetsmarknaden än männen. Å ena sidan ökar den nya situationen invandrarkvinnors självförtroende och möjliggör en utmaning av den traditionella rollfördelningen. Å andra sidan får invandarmän uppleva statusförändringar som minskar deras makt i familjen. De försöker därför behålla sin dominans i familjelivet genom att bland annat referera till gamla normer och regler som legitimerade den dåvarande relationen.

Kvinnorna, som har fått bättre positioner än vad de hade i hemlandet, kräver stora förändringar i familjens liv och har större krav på livet i allmänhet. Allt detta leder till en kris i familjen.

Det tredje konfliktmönstret uppstår mellan invandrarföräldrar och deras barn. Medan den första invandragenerationen ofta har svårigheter med anpassningen i den nya kulturen, påverkas barnen lättare av nya normer. Dessutom kan spänningar uppstå genom att barnen i

vissa fall får bidra till socialiseringen av sina föräldrar. Dessa konflikter blir intensivare mellan fäder och döttrar, det vill säga när både generationskonflikter och genuskonflikter kolliderar inom invandrarfamiljer.

Allt detta förändrar maktbalansen i familjerektionerna, vilket i sin tur innebär att när kontrollen över viktiga resurser förändras får också relationerna en annan form. De vars ställning försämras i den nya situationen kan dock tänkas föra fram den kulturella traditionen i ursprungslandet som ett argument för sin sak och därmed blir konflikten ännu mer akut. Under sådana omständigheter ökar risken för åsiktskillnader i olika beslut och avgöranden. Samtidigt pågår det hela tiden å ena sidan en ständig makt- och kulturkonflikt och å andra sidan ett kompromissande i relationen mellan mannen, kvinnan och barnen.

Det konfliktmönster som finns bland invandrarfamiljer är delvis en intensifierad bild av vad som under lång tid har existerat även bland svenska familjer. Sammanfattningsvis kan sägas att bland många invandrarfamiljer tenderar männen att leva i gårdagen, kvinnorna i nuet och barnen i framtiden. Allt detta innebär stora förändringar i maktstrukturen inom invandrarfamiljer, vilket ofta leder till intensifierade familjekonflikter. För många iranska män är familjen den allra viktigaste delen av tillvaron som de försöker behålla till varje pris. Men min undersökningsresultat visar tydligt att

de misslyckas så länge de vill tillämpa gamla patriarkala metoder. Nya forskningsresultat visar att kvinnor som har en relation med jämställda män oftare är nöjda. För många invandrararmän gäller det att med samhällets hjälp anpassa sig till det nya samhället och acceptera kvinnans nya roll, vilket en del lyckas med. I annat fall kan de gå samma öde till mötes som adelsmannen som denna persiska historia beskriver:

”En adelsman trillade i en djup brun. En vänligt sinnad man kom förbi och erbjöd sig att med hjälp av ett rep få upp adelsmannen. Adelsmannen vägrade dock att ge upp sin stolta hållning och att ta bort händerna från sidan. Han resonerade så att om han skulle ta bort händerna, så vore han då inte adelsman. Därför förblev den adelsmannen kvar i den djupa brunnen!”

Trycket från familjemedlemmarnas olika upplevelser i Sverige leder fram till att familjen mister sin enhet. Därför är det inte längre meningsfullt att studera familjen, utan man bör se hur familjens enskilda medlemmar hanterar sin nya situation utifrån deras olika upplevelser.

Familjeupplösning i Sverige?

Recension av boken "Disturbing the nest" Av David Popenoe

Inledning

David Popenoe är sociologiprofessor i USA och har tidigare publicerat komparativ forskning om familjen. I denna bok jämförs Sverige med Amerika och andra länder. Idag finns det två motstående åsikter i Amerika om hur familjen kan förändras. En mer liberal som har en optimistisk syn på familjeförändringar. Där betonas de positiva konsekvenserna av förändringen inom socialpolitiken och på kvinnors situation. Den konservativa synen har däremot en pessimistisk uppfattning om förändringar (Blankenthorn, 1989). Den betonar den traditionella familjen som en idealfamilj och att de alternativa formerna av familjebildning inte är bra för barnen.

"Disturbing the nest, family decline in modern societies." (Popenoe, 1988) är en analys som i mångt och mycket följer den traditionella uppfattningen. Min recension av "Disturbing the nest" omfattar följande punkter:

- En presentation av boken.
- Popenoe definition av begreppet familj.
- Popenoes påståenden om familjesituationen i Sverige.
- De "negativa konsekvenserna" av familjeförändringar för barn.

- De politiska konsekvenser som Popenoe kräver för att stärka familjen.
- Utvärdering av kritiken mot "Disturbing the nest".

Presentation av boken

Popenoes huvudteser är att i de mest avancerade samhällena försvagades den traditionella borgerliga familjen. Detta visar sig i att: 1. Familjens funktioner försvagas. 2. Färre människor lever i äktenskap. 3. En ökande skilsmässofrekvens. 4. Sjunkande barnafödande och ökande andel födda barn utom äktenskap. 6. Fler ensamboende och fler ensamstående föräldrar. 7. Mindre hushållsstorlekar och fler förvärvsarbetande gifta kvinnor.

Sverige spelar en framträdande roll i Popenoes analys. Det som sker med den svenska familjen är en del av det som sker globalt med familjen i de moderna samhällena. Han menar att Sverige är ett av de mest avancerade länderna, i termer av inkomstutjämning, central planering, sekularisering, kulturens underordning under vetenskapen, rationalitet och hög nivå på den allmänna sociala välfärden. I Sverige har familjens försvagning gått längst och bör tas som ett varnande exempel av andra moderna samhällen.

Popenoe anser att välfärdsstaten och den familjepolitik som förts i Sverige har lett till att familjen försvagats. Ett exempel är att statliga institutioner har ersatt familjens funktioner och att banden mellan familjemedlemmar har försvagats. Han medger att detta i många fall är positiva förändringar, såsom: ökad jämställdhet, ökad institutionell omsorg men han varnar för de negativa konsekvenser som en nedgång av kärnfamiljen innebär.

Popenoes främsta anledning till oro är att han tror att det skadar barnens psykiska hälsa. Han menar att de nya sociala villkoren får följande konsekvenser: Mindre familjer, färre gemensamma aktiviteter, mindre tid för kontakter mellan föräldrar och barn. Dessa är inte så socialt berikande och emotionellt meningsfulla som de en gång var (s 313).

För att motverka nedgången förordar Popenoe en inskränkning av människors valfrihet. Exempelvis betonar han de moraliska och sociala skyldigheter som stärker familjens värde i samhället: 1. Skyldigheter för föräldrar som sätter barn till världen att leva tillsammans och skapa en familjeenhet. 2. Skyldigheter för arbetsmarknaden att beakta att de flesta vuxna inte har en utan två viktiga roller i livet. 3. Skyldigheter för staten att ge hjälp och service på ett sådant sätt att familjen stärks snarare än försvagas. 4. Skyldigheter för män att ta en mer aktiv del i familjelivet. 5. Skyldigheter för lagstiftare att inte nedvärdera kärnfamiljen då de vill skydda alternativa familjeformer.

Definition av familjen

Popenoes definition av den traditionella familjen är "the family in which both husband and wife are in their first marriage, the wife does not work, and there are two or more children". Den mest breda definitionen "includes also such a family where there is only one child, the woman occasionally works part time, and a widow or widower has remarried" (s 194). Som indikatorer på familjens nedgång använder Popenoe: Den relativt låga äktenskapsfrekvensen, den relativt höga frekvensen av icke gifta sammanboende, den relativt höga frekvensen av separationer och skilsmässor, den höga frekvensen av förvärvsarbete bland kvinnor. (s 181f).

Popenoes definition av familjen utgår från en traditionell definition som är ohistorisk, vilken kommer från 1950-talet. Hans idealtyp av familjen bygger på 50-talets uppfattning som främst återspeglar Talcott Parsons analys, där familjen är en bas för den sociala ordning som är integrerad med "complementary role of husband and wife" (Parsons, 1955). Enligt Parsons är denna rollfördelning naturlig och universell. Kvinnornas viktigaste uppgift är uppfostran och socialisering av barnen och "husband nurturance", medan männens huvudsakliga uppgift är familjeförsörjning.

Familjen har dock förändrats genom tiderna. Tidigare var familjen en enhet som tog hand om det mesta: Produktionen av mat, varor och

tjänster, omvårdnad, reproduktion av människan, uppfostran, reproducering av regler och normer. Man kan säga att familjen har varit samhällets minsta enhet för både produktion och reproduktion. Utvecklingen av arbetsdelningen ledde till att samhället tog fler funktioner från familjen och på så sätt minskade familjens betydelse. Med det moderna industrialiserade samhället förändrades familjens produktionsuppdrag. Lönearbetet flyttades ut från familjen och blev en manlig angelägenhet. Hemmasfären blev främst kvinnans ansvarsområde. Idealbilden förenades i kärnfamiljen. Idag är det individen som är minsta bas i produktionen. Individualiseringen har ökat alltmer som en följd av den höga arbetsdelningen och specialiseringen, vilken i sin tur har försvagat de kollektiva banden inom kärnfamiljen. Idag arbetar kvinnorna i större utsträckning utanför hemmet. Dessutom har inte den borgerliga kärnfamiljen samma roll idag som vid dess tillkomst.

Man kan påstå att familjen till viss del befriats från ett samhälleligt tvång. Barbro Lenner Axelsson (i Boethius, 1983) formulerar detta:

"Förr fanns försörjarfamiljen just genom sin nödvändighet. Familjemedlemmarna var sinsemellan beroende av att familjen fungerade både som arbets- och reproduktionsenhet. Idag har vi kärnfamiljen, byggd på kärlek, känslor. Vi lever ihop av kärlek. När vi inte

längre älskar varandra flyttar vi isär."

Familjeförhållanden är idag mer mångfaldiga. Detta betyder att tvåsamheten kan ha olika form, av vilken kärnfamiljen är en. Maj Fant (1986) skriver att det finns 17 olika samlevnadsformer i Sverige, bland annat dessa: Leva i ursprungsfamiljen med eller utan barn, leva i ny familj med eller utan barn (kärnfamilj, styvfamilj), änka/änkling med eller utan barn, ensamboende efter äktenskap eller samboförhållande med eller utan barn, leva i flergenerationsfamilj, leva i kollektiv, osv.

Men i Popenoes definition av familjen räknas inte ogifta sambo, med eller utan barn, som en familj. Även särboende par, med eller utan barn, accepteras inte som en familj. Flera svenska studier visar att samma familjestrukturer framträder i sambonende som gifta förhållanden och att dessa i stort har samma normer (Dahlström, 1990).

Ett grundläggande problem i Popenoes analys är hans patriarkaliska uppfattning om familjen. Kvinnors förvärvsarbete tas som en indikator på familjelivets nedgång. I det här perspektivet uppstod familjen för att tillvarata mannens intressen och beskydda kvinnans frihet. Det effektivaste sättet att förhindra skilsmässa är att ta ifrån kvinnor varje möjlighet att försörja sig och sina barn och göra dem beroende av mannen. Popenoes fördomar mot ogifta kvinnor med barn leder till att han inte räknar dessa som en form av familj.

Sammanfattningsvis kan sägas att svagheten i Popenoes teoretiska analys av familjen ligger i att han väljer en definition som utesluter en betydande del av vad som i allmänhet kallas familj i Sverige. Hans konservativa uppfattning av familjen syftar på vad Edmund Dahlström (1986) benämner:

”En borgerlig familj med komplementaritet mellan könen, livslångt äktenskap och monogami. Mannen svarar för försörjningen och har en mer självständig relation till familjeenheten”.

Med en sådan uppfattning är varje avvikelse ett bevis på familjeupplösning. Bo Lewin (1986) menar att vi bör vara medvetna om att åtskilliga nordamerikanska och kontinentala teorier om kön, sexualitet, familj och äktenskap förutsätter en bitvis anorlunda historisk tradition än vår egen. Dessutom blir det svårt att acceptera vissa nordamerikanska teorier om familjens kris och den dekadenta familjen i en studie om de svenska familjeförhållandena.

Popenoes påstående om familjesituationen i Sverige

En jämförande studie av förändrade familjemönster i olika europeiska länder påstår att variationen i familjemönstret blivit mer omfattande (Sorrenting, 1990). Studien som pekar på nedgång i fertiliteten i de flesta västländer visar att familjen blir mindre och flera blir ensamstående. Slutsatsen är dock att familjen blir mindre traditionell. De skandinaviska

länderna har de mest icke traditionella formerna av familjeformer, medan USA har den högsta skilsmässofrekvensen och hög andel ensamstående föräldrar (Sorrenting, 1990). Dahlström (1989), menar att:

”aldrig har människor satsat så mycket på familjelivets välfärd i olika avseenden och aldrig har familjen förfogat över så mycket resurser i hemmet och från privata, kollektiva källor” (Dahlström, 1990).

Det är många olika faktorer som påverkar familjelivet och dess betydelse. Exempelvis har familjens betydelse förstärkts av välfärdssamhällets nuvarande kris. Ytterligare ett exempel är den ökande fertiliteten i Sverige efter mitten av 80-talet.

Hoem (1992) visar att fertiliteten i Sverige inte längre är låg, utan snarare efter Irland och Island, den högsta i Europa. Den har ökat från 1,6 barn per kvinna 1983 till över 2,1 barn per kvinna 1991. Den så kallade snabbhetspremien på barnafödandet anses ha haft en stor effekt på kvinnors tempo i barnafödandet i Sverige på 80-talet. Föräldraförsäkringens utformning innebär att om nästa barn kommer inom 30 månader så kan den ursprungliga föräldrapenningen behållas. Dröjer det längre anpassas ersättningen till moderns nya inkomstnivå, vilken vanligen på grund av deltidsarbete är lägre efter första barnet. Hoem konstaterar att familjer har ett kortsiktigt motiv att föda barn inom detta intervall. Mellan 1982 och 1992 var Sveriges totala

fertilitetsnivå (TFR) 2,13, medan Amerika hade 2,0 och Italiens var 1,3. Det är bara 13 % av de svenska kvinnorna som inte blir mammor.

Popenoes bild av särskilda drag och historisk utveckling av familjeliv i Sverige är inte så noggrann. Sverige är inte så ekonomiskt avancerat i jämförelse med många västliga länder. Inte bara efter 1930 utan även tidigare saknades det traditionella familjeförhållandet i Sverige som existerade i andra västländer. Även på 1600- och 1700-talet var det i nordvästra Europa och i Sverige vanligt med små hushåll, bestående av en kärnfamilj med få barn och tjänare. Barnen lämnade föräldrahemmet när de var unga och brukade jobba någon annanstans innan de gifte sig. Åldern för äktenskap var över 26 för män och för kvinnor var den 23. Samtidigt var det sällsynt att tre generationer levde tillsammans. Kvinnorna hade en större delaktighet i förvärvsarbetet. Även icke gifta relationer påbörjades mycket tidigt i Sverige. I Stockholm var 42 % av alla lysningspar, mellan 1860-1890, sammanboende före vigseln och cirka 11 % av dessa hade föräktenskapliga barn som sedan legaliserades genom vigseln. Detta förklaras delvis av de höga vigsel- och bröllopskostnaderna och delvis av att de unga kvinnor som "råkade i svårigheter" flyttade till Stockholm. En annan förklaring till detta anses vara möjligheter för självförsörjande kvinnor att ha ett familjeliv, utan att nödvändigtvis gifte sig från början. Giftermål är idag särskilt viktigt för religiösa

grupper men även 30 % av dessa har haft en relation innan äktenskapet (Hoem & Hoem, 1987).

En rapport från SCB (DN 911027) visar att under den andra hälften av 80-talet var sambofamiljerna 1/4 del av samtliga familjer. Hälften av alla barn i Sverige föds utomäktenskapligt, vilket är den högsta siffran i världen. 78 % av alla barn under 17 år bor med kärnfamiljen och bara 13 % i enföräldershushåll. Detta innebär ett avsteg från det borgerliga familjemönstret. Dahlström (1990) menar dock att inget tyder på att den större variationen i boendeformer i Sverige är ett tecken på minskad betydelse av familjelivet och familjebildning. Dock kvarstår faktum att Sverige har en klar försvagning och upplösning av familjen i en konservativ bemärkelse.

De "negativa konsekvenserna" av familjelivets förändringar för barn

Den ökande familjeinstabiliteten hänger samman med den nämnda individualiseringsprocessen som speglar en djupgående samhällelig omvandling i det moderna samhället. Exempelvis sammanhänger parinstabilitet med den ökande hushållssplittringen som beror på den stigande levnadsstandarden. Den sammanhänger också med de ökande preventiva resurserna. En ensamstående vuxen kan ha egen bostad och yngre människor kan tidigare flytta hemifrån. Man har dessutom möjlighet att pröva förhållanden.

Popenoe beskriver en paradox i den svenska välfärden. Den garanterar en välfärd för vuxna medan den i praktiken försämrar, trots sin vilja, möjligheter för barns välbefinnande. Han pekar på att socialisationen av barn i stor utsträckning tagits över av organ utanför familjen: skola, daghem, fritidshem, kamrater och massmedia. Innebörden av denna socialisation är att familjen förlorar makt och auktoritet. Bristen på privata alternativ till den statliga utbildningen i Sverige gör att familjen inte kan välja och blir maktlös. Staten kan ingripa och omhänderta barn. Föräldrar och barn har mindre kontakt än förut tack vare kvinnors inträde på arbetsmarknaden. Helt enkelt har den utbyggda välfärden gjort att folk inte längre är så beroende av familjen för socialisation och omsorg. Istället har man blivit beroende av staten.

Huvudtemat i boken är att familjenedgång och skilsmässa är en negativ företeelse därför att bara den fullständiga familjen, helst med hemarbetande kvinnor utgör den bästa uppväxt- miljö för ett barn. Barn från upplösta familjeförhållanden mår sämre överhuvudtaget. När det gäller barnets hälsa saknar hans påstående något empiriska argument. Varför svenska barn mår sämre har inte preciserats, utan han nämner det i allmänna sammanhang. Amerikanska undersökningar pekar på att barn från upplösta familjer särskilt med ensamstående föräldrar mår mycket sämre, medan svenska undersökningar (Gähler,

1994) visar att barn till ensamstående mödrar inte löper större risk att utvecklas ogynnsamt, i vare sig psykisk eller fysisk bemärkelse, än vad barn med sammanboende föräldrar gör. Enligt forskningen är det framförallt föräldrarnas klasstillhörighet och utbildning som påverkar barns hälsa. Barn till ensamstående mödrar i Sverige har en bättre livssituation än barn i samma situation i andra västliga stater. Att vara barn till en ogift eller frånskild mor har inte längre samma betydelse som det hade förr i tiden och det varierar från land till land. De familjestödssystem som finns i Sverige bidrar till en utjämning mellan klasser och garanterar en viss nivå av materiell standard. Det faktum att föräldrarna har ekonomiska plikter gentemot sina barn (oavsett förhållande) bidrar till att minska det ekonomiska problemet för de ensamstående föräldrarna. Efter 1917 är fäder underhållsskyldiga oavsett om barnen är utomäktenskapligt födda. Detta innebär att giftermål inte har någon större betydelse för barnens ekonomiska situation.

Barnomsorgen möjliggör förvärvsarbete för ensamstående föräldrar. Barn till ensamstående föräldrar prioriteras också vid intagning till daghem. Ungefär 50 procent av de barn som lever med en förälder har bra och regelbunden kontakt med den andra föräldern. Idag lever majoriteten av de nyfödda barnen tillsammans med sina biologiska föräldrar (DN 911027). Det viktiga för barnen är inte om föräldrarna är gif-

ta eller inte, utan om de lever tillsammans eller.

En ensamstående förälder med barn är ett alternativ till att leva i en dålig relation, vilket Popenoe inte tar hänsyn till. Detta innebär att om relationen mellan föräldrarna inte fungerar, kan det vara bättre för barnet att leva med en ensamstående förälder än att leva ihop i ett dåligt förhållande.

Forskning pekar på att barn som lever i en konfliktfylld tvåföräldersfamilj drabbas mer av psykiska besvär än de som lever i ett separerat familjeförhållande (Gähler, 1994).

Att vara ensamstående mor är ekonomiskt mindre problematiskt i Sverige än i många andra länder. I Sverige förvärvsarbetar 85 procent av de gifta och ensamstående kvinnorna, vilket är betydligt fler än i USA. Införandet av särbeskattning har ökat kvinnornas förvärvsarbete. Dessutom har underhållsbidrag förhindrat vissa negativa konsekvenser vid separationer och underlättat vårdarrangemangen (ibid). Familjerättsliga reformer har sökt finna former för vårdnad av barnen som förstärker föräldrarnas ansvar gentemot barnen efter en separation. De förvärvsarbetande kvinnornas position på arbetsmarknaden har stärkts med bl.a.: Rätt till ledighet under barnets första år med lön, rätt till att återgå till arbetet efter barnledighet, rätt till deltidsledighet under barnets första år utan att förlora en heltidsanställning.

Som Linda Haas (1989) och Barbara Hobson påpekar har Popenoe en

antifeministisk och konservativ uppfattning vilken leder till att han inte ser förbättringarna av kvinnors situation som förbättringar för barnen i dessa hushåll.

Popenoe ser inte att ekonomisk och materiell trygghet, barnrättigheter och möjligheter till ett harmoniskt liv har stor betydelse för barnens emotionella utveckling. Han ser inte heller, vilket Liljeström (1986) påpekar, att en ökad jämställdhet och frigörelse för kvinnor och män har positiva effekter på familjelivet. Under dessa förutsättningar kan kärlek vara grunden till en relation, vilket kan skapa ett mer harmoniskt liv.

Ytterligare ett argument för barnens relativt välbefinnande i Sverige är att Sverige i många stycken försöker skapa en rättssäkerhet för barn med förbud av aga, ekonomisk trygghet, daghem osv. David Bradley (1990) visar att Sveriges lagstiftning, när det gäller familjelivet, domineras av barnens bästa. Han menar att en liknande kvinnovänlig och barnvänlig lagstiftning än den som finns i Sverige är svår att hitta någon annanstans.

Barnomsorgen möjliggör att båda föräldrarna kan arbeta. Popenoes motargument är att vad barnet behöver mest är hemmavarande mammor, inte frånvarande eller förvärvsarbetande föräldrar.

Forskning i Sverige visar dock att barn som går på daghem med förvärvsarbetande mödrar kommer att utvecklas i skolan bättre än barn till mödrar som arbetar mindre. Popenoe påvisar inte varför det är bättre

för barn att deras föräldrar är hemma. Han saknar i detta resonemang empiriska belägg.

Det är ett faktum att övergången från traditionell kollektivism till individualism i det moderna samhället minskar det traditionella bandet och solidariteten mellan individ och familjemedlemmar. Popenoe kan även ha rätt i att vissa emotionella behov för barn inte uppfylls i det moderna samhället. Problemet är Popenoes nostalgiska önskan att återgå till gamla familjemönster, istället för att leta efter nya lösningar.

Om Popenoes förslag om politiska åtgärder för att stärka familjen

Popenoes åtgärder som nämns i början har främst ett antikvinnligt budskap. Att familjeliv i den traditionella bemärkelsen skall vara i centrum betyder en inskränkning av människors fria val.

Popenoe håller med om att kvinnors frigörelse i huvudsak är orsaken till "family decline". Därför föreslår Popenoe att lagarna skall förändras och männen skall få en större roll i det traditionella familjeförhållandet.

Genom hans konservativa åtgärder får staten och marknaden möjlighet (särskilt under ekonomisk kristid) att inte bara driva en politik som leder till nedskärningar av välfärden, massarbetslöshet (särskilt bland kvinnor), utan även legitimera sådana åtgärder med familjeideologi.

De konservativa ideologierna som Popenoe propagerar för betonar mest familjens viktiga positiva funktioner för individen och samhället. De anser att den borgerliga familjen är nödvändig och måste skyddas mot olika hot med de åtgärder som Popenoe föreslår. Popenoe vill återta en ålderdomlig samhällssyn som förstärker könsförtrycket.

Den "idealfamilj" som Popenoe vill återta är en auktoritetsfamilj som legitimerar patriarkaliska förhållanden i samhället. Vad han kritiserar är i verkligheten de nya formerna av förhållanden med visioner om kamratäktenskap, fri uppfostran och sexuell frigörelse. Avsteget från den borgerliga kärnfamiljens mönster har ökad valfrihet. Popenoes beskrivning av familjeförändringen i Sverige och andra moderna samhällen kan vara en indikator för forskning, men hans förslag till åtgärder är konservativa och begränsar valfriheten i parförhållanden.

Utvärdering av kritiken mot David Popenoe

Mycket av kritiken som olika författare riktat mot Popenoes analys instämmer jag i. Samtidigt måste det erkännas att viss kritik är oförsvarbar och i sin tur saknar teoretisk och empirisk bas.

De som kritiserar Popenoes förklaring att familjeupplösning baseras på en traditionell definition av familjen, ger inte ofta själva några konkreta definitioner av familjen i en modern bemärkelse. De är splittrade i sin syn på familjen alltifrån liberala

föreställningar till feministisk radikalism. Edmund Dahlström (1990) skriver:

"Inget tyder på att den stora variationen i boendeformer i Sverige är ett tecken på minskad betydelse för värderingar av familjeliv och familjebildning."

Vad menas med familjeliv? Hur har han mätt minskningen eller förstärkningen av den? Jag tycker den sortens syn blir lika ohistorisk och saknar empirisk bas. Det är ett faktum att familjen i hög grad blev "desinstitutionaliserad" och förlorade många av sina uppgifter. Detta är inte bara hypoteser utan många sociologiska undersökningar som redovisades ovan bekräftar detta.

I ett historiskt perspektiv minskade familjens betydelse. Detta behöver inte nödvändigtvis vara negativt utan snarare tvärtom. Det ett faktum att familjen har mindre kontroll över barnens socialisering och att samhället övertog flera funktioner från familjen. Genom att demokratin ökar i samhället minskar föräldrarnas auktoritet över barnen. De som tror att familjen har samma betydelse idag som förut, saknar ofta ett empiriskt mått för en jämförelse mellan då och nu.

När man pekar på barnens bästa i Sverige för att bemöta Popenoes kritik, menar man i stor sett barnens ekonomiska trygghet, barnens levnadsstandard och barnens rättigheter. Sällan har de fokuserat på att försöker bevisa att barnen har det

emotionellt bättre i ensamstående familjer eller efter en separation.

Många kritiserar Popenoe för en konservativ subjektiv syn på familjen där han varnar för familjeupplösning. De flesta kritiker verkar inte ha en kritisk syn på familjesociologi. Det är därför de försöker försvara familjens betydelse i en liberal mening. På detta sätt försöker de försvara förändringar och stå emot reaktionära åtgärder som Popenoe föreslår. Popenoe försökte belysa familjens framtid i en systematisk analys. Hur mycket han lyckades, försökte jag beskriva i tidigare avsnitt. Men de flesta som kritiserar honom saknar själva någon bild av familjens utveckling och ett framtidsperspektiv. Det är dessa huvudfrågor som familjesociologin inte verkar ha tillräckliga svar på. Därför bör forskningen koncentrera sig på detta. Då kanske man kommer fram till en tredje ståndpunkt, där man erkänner familjens "decline" utan att tolka detta som något negativt.

Referenser

- Bradley, David (1990). "Children, Family and the State in Sweden", *Journal of Law and Society*, vol 17 nr 4.
- Blankenthorn, David (1989). "All in the family", *The public interest*, nr 94.
- Boethius, C. G. (red.) (1983). "Varför har det blivit så svårt att hålla ihop", Stockholm: Prisma.

- Dahlström, Edmund (1990). "Recension av 'Disturbing the nest'", *Sociologisk forskning*, nr 2.
- Dahlström, Edmund (1986). "Teori och ideologi om familj", *Sociologisk forskning*, nr 2.
- DN (911027).
- Fant, Maj (1985). "Från kärnfamilj till särbo" i *Familjenormer – familjereformer, Rapport från konferensen Familjestrukturens förändring i Sverige 10–11 maj 1984*. Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, Stockholms universitet.
- Gähler, Michael (1994). "Svensk familjeupplösning och några av dess konsekvenser" i Fritzell och Olle Lundberg (red.). *Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*. Stockholm: Brombergs.
- Haas, Linda (1989). "Recession of Disturbing the nest", *Journal of Marriage and the Family*, vol. 51, nr 1.
- Hobson, Barbara (1990). "Recession of Disturbing the nest", *American journal of sociology*, vol. 96, nr 1.
- Hoem, Britta & Hoem, Jan (1988). *Dissolution in Sweden*. Demografiska institutionen, Stockholms universitet.
- Hoem, Jan (1992). *Public policy as the fuel of fertility : effects of a policy reform on the pace of childbearing in Sweden in the 1980s*. Demografiska institutionen, Stockholms universitet.
- Lewin, Bo (1986). "Kvinnor, män och sexualitet. Om skapandet av olikheter", *Sociologisk forskning* nr 2.
- Liljeström, Rita (1986). "Individen och paret", *Sociologisk forskning*, nr 2.
- Parson, Talcott & Bales, Robert F. (1955) *Family socialization and interaction Process*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Popenoe, David (1988). *Disturbing the Nest. Family Change and Decline in Modern Societies*. New York: Aldine de Gruyter.
- Sorrenting Constance (1990). "The Changing Family in International Perspective", *Monthly Labour Review*, mars.

Rasism eller rasismer

För något år sedan utkom en av de mest kontroversiella böckerna om rasism som skrivits i Sverige. Författaren hette Anders Lange och bar titeln Reflektioner kring rasism och handlade till stor del om hur man skulle definiera begreppet rasism. Uppgiften författaren tagit på sig var, visade det sig, inte alldeles enkel.

Enligt Lange hade utgångspunkten för arbetet varit den "galloperande betydelseinflationen" i begreppet rasism. "Den diffusa tolkningen av rasism i princip kan syfta på allt mellan den nazistiska rasideologin till ett allmänt avvisande förhållningssätt gentemot flyktingar", skrev Lange.

Han ifrågasatte och polemiserade mot några teser som varit dominerande i den västerländska forskningen. Dessa huvudteser är:

1. Rasism är ett för vita européer exklusivt fenomen, dvs. ideologin har uteslutande producerats av "vita" västerlänningar och riktar sig mot "icke-vita".
2. Den yttersta orsaken till denna rasism är den europeiska koloniseringen av andra världsdelar från 1400-talet och framåt.
3. Rasism förekommer endast i kapitalistiska samhällen.
4. Den modernaste formen av "vit" rasism kategoriserar och utesluter människor på grund av kulturella och inte biologiska skillnader.

Lange anser att vetenskapliga discipliner som försöker utforska etniska relationer i teoretisk uniform tenderar att övergå från en konstruktiv pluralism till kaos. Ett exempel här är begreppet "rasism". Han menar att idag använder man termen rasism i olika betydelser utan att klart relatera det till verkligheten. Exempel på detta är att man talar om "äkta" och "dold" rasism, "minimal" och "maximal" rasism, "biologisk" och "kulturell" rasism, "strukturell" och "institutionell" rasism, "politisk" och "ekonomisk" rasism, "modern" och "gammaldags" rasism. Enligt Lange blandas rasism ofta samman med till exempel etnocentrism och främlingsfientlighet.

Lange frågar sig vilka skäl det finns för att fortsätta att använda sig av termen rasism om den inte grundar sig på biologiska argument.

Lange kritiserar den relativistiska definitionen av termen rasism och hävdar att

"om ingen situation vore den andra lik i något avseende skulle det vara helt omöjligt att använda termen (och begreppet) rasism i historiska och geografiska jämförelser." (s 37)

Vidare, Lange pekar på flera forskningsresultat som visar att rasism har funnits i till exempel Indien, Kina och i arabiska länder både före

och efter islams uppkomst samt i Japan och Thailand långt före den europeiska koloniala expansionen. Langes slutsats blir att europeisk kolonisering inte varit en nödvändig förutsättning för uppkomsten av rasliknande distinktioner, samt att sådana distinktioner inte endast förekommer hos "vita".

"...idag använder man termen rasism i olika betydelser utan att klart relatera det till verkligheten."

I en del neomarxistisk teoribildning förkastar man den enkla bilden av kausalsamband mellan rasism och kapitalism och kolonialismen. Man betonar istället rasismens relativa autonomi i förhållande till klassförhållandena. Ändå avvisas tanken att rasism är ett generellt kännetecken hos alla mänskliga samhällen. Lange anser däremot att påståendet om rasism som en produkt av strukturella kännetecken hos kapitalistiska samhällen är "svarta hål" i marxistiska analysen, eftersom möjligheten att rasism skulle kunna förekomma i samhällen som kallar sig socialistiska därmed skulle vara helt utesluten.

När det gäller användningen av termen "ras" ur sociologiskt perspektiv anser många forskare (t.ex. Yinger, 1985) att även grupper som av sig själva och av andra avgränsas enbart på grund av kulturella kännetecken, utgör exempel på denna företeelse.

Lange kritiserar detta uttryck och frågar: på vilket sätt har en sådan avgränsning med "ras" att göra; om inte denna avgränsning innehåller några som helst anspelningar på genetiska skillnader mellan olika grupper. På vilken grund kan man då hävda att gruppen i fråga har något med ras att göra?

Langes uppfattning om rasism kan sammanfattas enligt följande:

"Fenotypisk kategorisering, i betydelsen att urskilja kategorier med hjälp av kroppsliga kännetecken är inte liktydigt med rasism, men inte heller "rasialiseringprocessen" är liktydig med rasism. För äkta rasism krävs en särskild föreställningsdimension som han kallar dehumanisering" (s 173-175).

När det gäller kunskapsteori menar Lange att man bör finna ett kriterium som möjliggör en distinktion mellan vetenskapliga verksamheter och icke vetenskapliga. Han betonar att det är främst genom begreppsanalysen som de subjektiva elementen rensas ut ur vetenskapen. Detta görs genom att begreppen definieras av observationstermer.

Jag vill starta recensionen genom att diskutera Langes begreppsanalys. För det första är distinktionen mellan objekt/subjekt inom samhällskunskapen inte lika berättigad som inom naturvetenskapen. Människor som objekt har samtidigt subjektiva egenskaper och kan, under samma förutsättningar, agera olika. Just därför är det inte lätt att förutsäga mänskliga

handlingar eller kategorisera dem enkelt med generella termer. Risken med ett sådant försök är att verklighetsbilden blir ensidig och schematisk.

För det andra måste man se på ett fenomen som en helhet. Hur man ser på de ömsesidiga relationerna mellan delarna är en tolkningsfråga. Människan är en tolkningsvarelse och det finns inget slut på tolkningsprocessen. Ett begrepp eller en term kan tolkas på ett visst sätt idag men kan i morgon kompletteras, förändras eller bli mångtydigt.

Frågan är om det är möjligt att ge en abstrakt och bestämd definition av termen rasism oberoende av dess historiska utveckling och tillämpning?

"...det är omöjligt att ge begreppet rasism en generell definition, då rasism har olika innebörd hos olika folkgrupper, under olika historiska förlopp."

Tillskillnad från Lange försöker forskare som antropologerna Margareth Wetherell och Jonathan Potter analysera termen rasism som en diskurs. För dem är det omöjligt att ge begreppet rasism en generell definition, då rasism har olika innebörd hos olika folkgrupper, under olika historiska förlopp. Med ett historiskt perspektiv måste termen definieras på det sätt som folk hävdar. Man måste analysera språket. De menar

att rasism är en ideologi och folkets subjektiva uppfattning av termen är en del av själva fenomenet. Vad är centralt i rasism som ideologi och diskurs?

Enligt den brittiske sociologen Miles består det centrala i "kategorisering i olika samhällsgrupper, föreställningar om en naturlig uppdelning mellan människor, kännetecknande drag och teorier om grupperns skilda ursprung". Han hävdar att "racial description" (rasbeskrivningar) förkastas i den moderna biologin, liksom en "conceptual terminology" eftersom sådana saknar förmåga att beskriva den verkliga karaktären när det gäller relationer mellan olika grupper. Dessutom har rasismen olika former.

Exempelvis utvecklades rasismen i England i relation till invandrad arbetskraft. I diskursanalysmetoden preciseras rasismen genom att man beskriver relationer mellan olika etniska grupper och hur de själva kategoriserar människor i "vi" och "dom".

Sociologen Michael Banton visar i en historisk analys att termen ras endast är en vardagsterm, en folklig uppfattning som fått olika innebörd. Slutsatsen av Bantons historiska studie var att innebörden av rasism varierar under olika tidsperioder. Frågan om termen ras kan ges en objektiv definition som kan användas i det vetenskapliga språkbruket kvarstår alltså.

En annan sociolog, Stuart Hall, tillhör dem som hävdar att det inte finns vetenskaplig grund för att dela

in mänskligheten i biologiskt urskiljbara raser. Däremot finns det fenotypiska olikheter. Hall menar, till viss del i likhet med Lange, att rasism är en social praxis där kroppsliga kännetecken används för klassificering av bestämda befolkningsgrupper. Det är sammanlänkningen av mening och makt som konstituerar den ideologiska diskursen. Till skillnad från Lange beskriver Hall (liksom Wetherell och Potter) rasism som en ideologisk diskurs.

Han hävdar att diskursbegrepp har en fördel genom att inte göra någon skillnad mellan det som normalt benämns som praxis och ideologi, vilket är karaktäristiskt för hela det västerländska sättet att tänka, där all praxis bestäms genom idéer och alla idéer är inskrivna i praxis.

Det är klart att en alltför pluralistisk definition av rasism som ideologisk diskurs kan leda till att det inte går att definiera rasism överhuvudtaget. Wetherell och Potter hävdar just att rasism endast kan ses som ett specifikt fenomen som i olika sammanhang har olika betydelser. Jag håller med Lange i hans kritik att utan definition blir forskning om rasism ett hopplöst företag.

Det går att tala om rasism både som ett allmänt respektive specifikt fenomen. Rasism kan beskrivas på olika sätt i olika tider inom olika befolkningsgrupper, men det måste alltid finnas gemensamma drag, i de olika formerna, för att kunna kallas rasism. Om den traditionella definitionen av termen inte täcker de olika formerna måste paradigmet byns ut

mot en ny och kanske bredare definition. De traditionella rasistiska föreställningarna bygger på biologiska skillnader. Problemet med Langes definition av rasism är att den endast omfattar denna traditionella form. Exempelvis kan inte Le Pens Nationella Front i Frankrike, som mestadels betonar kulturella skillnader mellan "vi" och "dem", räknas som ett rasistiskt parti enligt Langes definition.

I så fall kanske man kan påstå att "kulturell rasism" som ibland kallas nyrasism, i själva verket handlar om etnocentrism?

Min uppfattning är att nyrasism till skillnad från etnocentrism, är en fullt medveten uppfattning, systematiskt formulerad i syfte att legitimera en viss grupps överhöghet över en annan.

"...att rasism inte kan förklaras utifrån klassbegreppet, inte heller enbart utifrån ett ekonomiskt perspektiv..."

Langes uppfattning att rasism inte bara är ett kapitalistiskt fenomen är i stort sett korrekt, likaså hans åsikt att rasism inte kan förklaras utifrån klassbegreppet, inte heller bara utifrån ett ekonomiskt perspektiv, vilket många gamla och nya marxister försökt göra. Hall (1993) betonar att en analys av rasismen som diskurs har den fördelen att den hindrar marxister från att betrakta det ekonomiska som viktigare än det politiska.

Rasism är i likhet med patriarkatet ett "före- och efter fenomen". Det finns även länder som Sydafrika där det finns motsättningar både mellan arbete och kapital och mellan svarta och vita, utan att dessa motsättningar för den skull sammanfaller. Det finns inte någon enkel identitet mellan klassintressen och ett rasmässigt bestämt intresse. Ändå hävdar Hall att kapitalismen utnyttjar och bygger på specifika skillnader. Tvärtemot marknadens nivellerande tendens fungerar den moderna kapitalismen just på grund av enkönspecifikt och rasmässigt definierad arbetskraft. Hall förkastar tanken att rasismen bara är en företeelse inom den härskande klassen liksom föreställningen att rasismen skulle vara omöjlig inom arbetarklassen. De underordnade klassernas rasism är inte något slags "falskt medvetande". Rasism kan för underordnade sociala grupper vara en autentisk livsform, i vilken de erfar och lever ut sin underordning.

Langes bok är en av de mest tankeväckande böcker om rasism som skrivits i Sverige. Den behandlar olika analyser av rasismen utifrån såväl en konkret historisk som abstrakt teoretiskt utgångspunkt. Langes polemik gentemot andras uppfattning är intressant men han verkar inte alltid konsekvent i sin metod och sin egen analys. Han använder bland annat ett uttalande från en elev för att få bekräftat sin tes om de "kroppsliga normbildernas" funktion när det gäller att definiera etniska identiteter. Eleven, själv judinna,

säger: "Visa mig 50 människor i ett rum av vilka 10 har judiskt ursprung... och jag kan peka ut allihop." Jag undrar hur Lange, som vill åtskilja den vetenskapliga terminologin från det vardagliga språket anser sig kunna få sin tes bekräftad genom ett uttalande av en elev?

Jag skulle också vilja veta hur man kan urskilja iranska judar från andra iranier och hur man kan hitta ett gemensamt fenotypiskt kännetecken mellan en europeisk jude och en iransk jude. Langes tes om "kroppslighet" som en del av den etniska identiteten förefaller mig knappast som någon oundgänglig del av någon etnisk eller nationell identitet. Såvitt jag vet är det nästan omöjligt att med kroppsliga fenotypiska kännetecken urskilja alla kurder, perser och araber från varandra.

Langes definition av rasism är inte heller problemfri. Enligt Lange kan

man ha en starkt negativ uppfattning om en "rasialiserande" kategori utan att vara rasist. Den äkta rasismen måste ha en "dehumaniserande föreställningsdimension" (s 175), men vad som menas med "dehumanisering" framgår inte tydligt av Langes text. Var gränsen går mellan en "negativ föreställning" och en "dehumaniserande föreställning" av en rasialiserad kategori är inte heller klart. Är det bara folkmord som innebär dehumanisering eller ingår även rasdiskriminering?

För att kunna hävda rasismens universella karaktär krävs en bredare definition av rasism. Med Langes snäva definition går det knappast att hävda att rasismen är universell och uppkommen långt innan den europeiska kolonialismen.

För att beskriva rasismens universella karaktär pekar Lange på färgtermer som använts i den islamiska litteraturen för att beskriva människor. Problemet är att människor i alla tider använt sig av kroppskate-

goriseringar men dessa bevisar inte rasismens universella karaktär.

Oavsett vilket förhållningssätt man intar till Langes bok finns det en poäng med den i det att den framtvingar en djupare diskussion och analys av rasismen.

Referenser

- Banton, Michael (1988). *Racial consciousness*. London: Longman.
- Hall, Stuart (1993). "Rasism som ideologisk diskurs". *Häftet för kritisk stadier, nr 3*.
- Lange, Anders (1992) *Reflektioner kring rasism*, SEIFO, Stockholms universitet.
- Miles, Robert (1989). *Racism*. London: Routledge.
- Wethrell, Margarete & Potter, Jonathan (1992). *Mapping the language of racism. Discourse and the legitimation of exploitation*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Yinger, M.J (1985). "Ethnicity". *Annual Review of Sociology, nr 11*.

Förbjuda rasistiska organisationer?

Under senare år har många brott med rasistiska inslag förekommit i Sverige. En lång rad brott – som terror, hot, mord, slagsmål, våld och attentat med rasistiska inslag – har anmälts till polisen. Det har lett till stor oro och att frågan om en svensk lagstiftning mot rasism aktualiserats: Varför har Sverige hittills undvikit att förbjuda rasistiska organisationer? Vilka är argumenten för och emot ett förbud.

Ett argument mot att förbjuda rasistiska organisationer har varit att det strider mot föreningsfriheten. Åtgärder mot rasistiska organisationer verkar vägas mot de inskränkningar av yttrande- och föreningsfrihet som kan bli följden. Föreningsfriheten får enligt kapitel 2 paragraf 13 i regeringsformen begränsas endast såvitt

gäller sammanslutningar vilkas verksamhet är av militär eller liknande natur eller innebär förföljelse av folkgrupp av viss ras, med viss hudfärg eller av visst etniskt ursprung.

I Sverige är man mycket försiktig när det gäller inskränkning av yttrande- och föreningsfriheten. Varje begränsning av dessa friheter anses vara olycklig. En fri opinionsbildning är en förutsättning för ett demokratiskt samhälle. Enligt FNs konvention för avskaffande av alla former av rasdiskriminering (artikel 4) ska alla stater:

”olagligförklara och förbjuda organisationer och organiserad och annan propaganda som främjar och uppmanar till rasdiskriminering” (Stark & Töcksberg, 1991).

Den svenska tolkningen av artikel 4 har konsekvent varit att bestämmelsen inte innebär ett absolut tvång att lagstifta. Enligt svensk uppfattning har varje nation rätt att själv bestämma vilka lagliga och tekniska metoder som ska användas för att uppfylla konventionens syfte. I Sverige anser man att konventionens krav tillgodoses genom de existerande bestämmelserna om hets mot folkgrupp och olaga diskriminering vilka i praktiken gör det straffbart att verka för en rasistisk organisation. Av dessa skäl har man i Sverige hittills inte infört en generell förbudsre-

gel mot rasistiska organisationer (Kling, 1989).

Det principiella argumentet mot att förbjuda rasistiska organisationer utgår ifrån att inskränkningar i grundläggande demokratiska rättigheter endast bör ske i yttersta undantagsfall. Många tycker samtidigt att ett sådant förbud skulle bli svårt att tillämpa om organisationens program ska utgöra den objektiva grunden för ett förbud. Det skapar ett problem – det är svårt att fastställa vilka organisationer som ska betraktas som rasistiska, och de som ligger på gränsen men inte förbjuds skulle kunna betrakta sig som legitimerade av samhället. Å andra sidan kan en för bred definition av vad som anses vara en rasistisk organisation leda till en oacceptabel inskränkning av yttrande- och föreningsfriheten.

Man kan dessutom befara att de organisationer som förbjuds får en martyrgloria och att deras verksamhet kan fortsätta underjordiskt och bli farligare i allt ljusskyggare former. Själva förbudet skulle ge organisationerna en ökad uppmärksamhet. Ingripanden mot dem kunde av grupperna upplevas som spännande och ge allmänheten en överdriven föreställning om deras betydelse. Även bland antirasister finns många som tycker att ett förbud mot rasism inte skulle vara effektivt. De tror att det rent praktiskt är ytterst tveksamt om man skulle komma åt flera av de organisationer som står för rasistisk propaganda och eventuellt även våld, om organisationens program

utgör det enda eller främsta kriteriet (*Stoppa rasismen*, 1992).

Erfarenhet från andra länder

Det kan också betonas att i de länder som har ett förbud mot rasistiska organisationer är varken sådana rasistiska organisationer eller rasistiskt våld mindre förekommande än i länder som saknar förbud. I Frankrike t ex kan rasistiska organisationer upplösas och det är ett brott att förneka nazismens folk mord på judarna. Men dessa instrument har visat sig trubbiga – få fällande domar har avkunnats under 80-talet. Le Pens högerextrema och rasistiska parti Front National har haft stora framgångar och flera rasistiska terroråd har begåtts. Den utvecklingen skedde trots att Frankrike har skärpt lagen mot rasism vid flera tillfällen. År 1986 fick Front National tre miljoner (ca tio procent) av rösterna i nationalförsamlingen.

Även Österrike har förbud mot nazistiska och samhällsfarliga organisationer och överväger att förbjuda förnekandet av Förintelsen av sex miljoner judar. Uppskattningsvis finns mellan 15000 och 20000 organiserade högerextremister i Österrike och flera nynazister har dömts för attentat mot judiska mål.

I Tyskland finns förbud mot terroristiska och kriminella organisationer med författningsstridiga mål. Enligt artikel 9 paragraferna 1, 2 och 3 i den tyska grundlagen omfattar föreningsfriheten inte föreningar vilkas verksamhet eller ändamål strider mot strafflagar och grundläggande

principer i författningen. Men trots att flera nazistiska organisationer har upplösts finns det fortfarande 70 högerextremistiska organisationer med cirka 25 000 medlemmar.

Storbritannien har inte något organisationsförbud men däremot är det straffbart att "framkalla rashat". Trots detta är rasistiska våldsdåd vanliga, ungefär 7 000 fall per år.

I Belgien antogs år 1981 en lag som kriminaliserar medlemskap i grupp eller sammanslutning som uppenbart eller vid upprepade tillfällen tillämpar eller förespråkar rasdiskriminering eller rassegregation. I praktiken har lagen inte haft någon större effekt, den har tillämpats mycket sparsamt: I Belgien finns t ex ett parti (Flamländska partiet) som är ytterst invandrarfientligt. År 1989 fick partiet ca 20 procent av rösterna i Antwerpen, dess starkaste fäste i valet till Europaparlamentet.

I Danmark omfattar inte föreningsfriheten bildandet av föreningar i otillåtet syfte, och enligt grundlagen kan en förening också upplösas. Något ingripande mot någon rasistisk förening har inte förekommit sedan 1940-talet. Inför FNs kommitté har man från dansk sida år 1986 förklarat sig helt uppfylla artikel 4 i FN-konventionen för avskaffande av rasdiskriminering samt sagt sig inte känna till några rasistiska organisationer i Danmark. Faktum är att Framstegspartiet, som har ett invandrarfientligt program, fick tio procent av rösterna i valet 1990 och är representerat i Folketinget. Ett annat parti i Folketinget, Fælles Kurs,

har också ett invandrarfientligt program. Det finns även flera högerextrema grupper som har klart rasistiska program, bl.a. Dansk Nasjonal Socialistisk Bund, som fick stor publicitet i kommunalvalet i Danmark år 1988. Grönjackorna som är kända för gatuvåld mot invandrare, Medborgarlistan och Stop Invandring fick 6 000 röster i Köpenhamn i 1989 års kommunalval (Dn, 92-2-6; Stark & Töcksberg, 1991).

Trots erfarenheter från andra länder och de nämnda nackdelarna, vad kan det då vara för fördel att förbjuda rasistiska organisationer?

Motverka rasistiskt våld

I Sverige har attentat riktats mot flyktingförläggningar var tredje vecka under de tre senaste åren. Situationen är oroande. En knapp majoritet av svenska folket – 52 procent enligt SvD/Sifo år 1992 – vill förbjuda rasistiska organisationer, trots att detta innebär en inskränkning i organisationsfriheten för rasistiska organisationer. 12 procent var tveksamma medan bara 36 procent var emot. Inställningen till förbud har ett klart samband med den politiska uppfattningen. Av de socialistiska väljarna vill 64 procent ha ett förbud mot rasistiska organisationer jämfört med 45 procent av de borgerliga väljarna (SVD, 1992- 2-17).

Många av dem som vill att rasistiska organisationer ska förbjudas har inga illusioner om att man med en sådan lag löser problemet med rasistiska våldsdåd. Men det kan ge myndigheterna och särskilt domsto-

larna större möjlighet och resurser att komma åt denna brottslighet och döma rasistiska handlingar.

Att rasism inte kan bekämpas effektivt enbart med lagstiftning utelämnar inte att man kan använda dessa medel. Samma argument kan anföras mot all lagstiftning. En lag mot rasistiska organisationer och en strikt tillämpning av denna har inte enbart en brottsavhållande effekt utan kan också vara ett bra stöd för opinionsbildning mot rasism. Även de övertygade demokrater som är rädda för att en lag mot rasism kolliderar med yttrande- och föreningsfriheten erkänner att inskränkningar ibland kan vara nödvändiga för att skydda andra intressen. Frågan är var gränsen går och hur förhållandet bedöms i Sverige?

Den statliga diskrimineringsutredningen skriver:

”Förhållandena i det svenska samhället har inte ansetts motivera en annan avvägning mellan föreningsfriheten och intresset av att förhindra rasism än den som legat bakom utformningen av den nuvarande lagstiftningen” och ”att den organiserade rasismen idag inte utgör något hot mot den demokratiska ordningen” (Stark & Töcksberg, 1991: 98, 112).

Detta innebär att det även för dem kan vara tänkbart att förbjuda rasistiska organisationer om förhållandet ser annorlunda ut än i dag.

Rasismen i Sverige har utvecklats mycket snabbt. De rasistiska organisationerna, som Sverigedemokrater-

na, fick i senaste riksdagsvalet 30000 röster och hade stöd bland skolungdomar. Dem militanta rasistiska organisationen har ökat sina aktiviteter. En omfattande våg av rasistiskt våld, attentat och terroråd har skett speciellt i början av 90-talet och oroad även omvärlden. Hur långt måste man gå innan man kan bedöma ”förhållandena” som annorlunda och det är dags att skärpa lagen och förbjuda rasistiska organisationer?

Försvarar demokratin

Många av dem som vill ha ett förbud mot rasistiska organisationer anser att organisationer med antidemokratiska syften inte borde skyddas av föreningsfriheten. De anser inte att förbud mot rasistiska organisationer är en inskränkning eller begränsning av de demokratiska rättigheterna; tvärtom, det är ett sätt att försvara demokratin. Ett demokratiskt system måste kunna säkerställa jämlikhet, respekt för människor, mänskliga värderingar, frihet och säkerhet i samhället.

Författaren Theodor Kallifatides (1992) frågar sig vilka som är demokratin nödvändiga villkor och om alla är lika viktiga? Kan man tänka sig undantag och i så fall när? Han betonar att man inte kan offra demokratin för att rädda den. Om den slaktas återuppstår den inte igen. Med jämna mellanrum sätts demokratiska begrepp på undantag, antingen på grund av ett krig eller en djupgående ekonomisk kris eller av andra skäl, utan att systemet för den skall upphöra att vara demokratiskt.

En grundläggande princip för demokrati är alla människors lika värde. Enligt Kallifatides måste alla andra demokratiska begrepp följa ur detta antagande. Rasismen angriper just den föreställningen, den angriper demokratins livsnerv. Det är då som demokratin har rätt att försvara sig, även genom att förbjuda rasistiska organisationer.

Det verkar som att de som anser att ett förbud mot rasism inskränker yttrandefriheten glömmer bort att även bestämmelsen om hets mot folkgrupp är en inskränkning av yttrande- och nyckfriheten. Ändå är den allmänt accepterad. Det borde därför inte vara så märkligt att göra en begränsad inskränkning i organisationsfriheten. Journalisten Stefan Jonsson beskriver vad det verkliga problemet i dag är: Det är inte mötesfriheten och föreningsfriheten som är i farozonen, det som hotas är främlingens liv, invandrarens rätt att vandra trygg på våra gator, vår egen rätt att se varandra i ögonen utan fruktan.

Enligt Jonsson (DN, 1992- 12- 11) finns det idag i Sverige två slags demokrater: fundamentalister och strateger. Fundamentalisten anträder offentlighetens kateder för att basunera ut rasisternas rättigheter. Första dagen betonar han deras rätt att yttra sig. Andra dagen säger han att de har rätt att demonstrera. Tredje dagen försvarar han deras rätt att bilda parti. Fjärde dagen medger han att man av demokratiska skäl måste låta dem – som ett riksdagsparti – vara med i riksdagsutskott. Femte dagen

tvings han acceptera att de får bilda regering. Sjätte dagen förtvivlar han i tysthet när de avskaffar invandrarernas rösträtt. Sjunde dagen säger han att vi i demokratins namn måste acceptera åtgärden i enlighet med den nyvalda nazistiska regeringens nya regeringsform.

Strategen å andra sidan undviker sådana yttranden. Han vet att detta högljudda värnande om principerna för närvarande bara bidrar till att legitimera utlänningshatet därför att det accepterar rasismen och fascismen som en del av det demokratiska samfundet. I stället deklarerar han att rasistiska element är oacceptabla i det demokratiska samhället.

Hur avgör man i en fråga där två medborgare står mot varandra, där två individer har kränkt varandras rättigheter? Är yttrandefriheten den mest fundamentala friheten eller finns det andra – t.ex. allas jämlikhet och mänskliga värdighet – som kan mäta sig med den och till och med väga tyngre och bryta yttrandefriheten?

Ingen mänsklig frihet kan gälla oinskränkt utan endast så länge ingen annan människas frihet kränks. Respekt för individens mänskliga värdighet och rättighet är en så fundamental plikt att den inte får åsidosättas. När rätten till mänsklig värdighet ställs mot yttrandefriheten tar rätten till värdighet över.

FN-konventionens krav

Många av dem som förordar ett förbud mot rasistiska organisationer hänvisar till att Sverige anslutit sig

till FNs konvention för avskaffande av alla former av rasdiskriminering och att den bl.a. kräver förbud mot rasistiska organisationer. Att det kravet inte har uppfyllts har kritiserats med allt större skärpa från FN-håll åren 1976, 1981, 1983, 1987 och 1989. Enligt den statliga rasdiskrimineringskommittén innebär Artikel 4 i FNs konvention ett ovillkorligt åtagande att förbjuda rasistiska organisationer (Stark & Töcksberg, 1991).

Enligt kommittéledamöternas uppfattning är en begränsning av fri- och rättigheter i vissa fall oundviklig och acceptabel, och de godtar inte hänvisning till yttrande- och föreningsfriheten som en anledning att underlåta lagstiftning. Dessa rättigheter är inte absoluta, menar de, utan tvärtom får de aldrig utövas i strid mot principerna i FN-stadgan, bl.a. alla människors lika värde och rätt till skydd mot varje diskriminerande åtskillnad.

Många av dem som är emot ett förbud mot rasistiska organisationer pekar däremot på att ett sådant förbud är svårt att tillämpa. De kan byta namn och ombilda sig och få en ny identitet. Det räcker med att ett föreningsmöte antar nya stadgar och väljer ny styrelse.

Det ligger mycket sanning i detta argument, men det finns också många svårigheter i att tillämpa nuvarande lagar. Kan detta vara ett argument för att hävda att de inte är nödvändiga? Hets mot folkgrupp är redan förbjuden. Hittills har dock lagen endast i ett fåtal fall lett till åtal, trots att brottet inte är ovanligt.

Det verkar alltså som om de nuvarande lagarna inte varit tillräckligt effektiva när det gäller att bestraffa rasistiska brott. Däremot kan ett förbud mot rasistiska organisationer trots alla svårigheter ge större möjligheter och bli ett bättre instrument när det gäller att döma för rasistiska handlingar. Att skärpa lagen måste rimligtvis göra det svårare att begå brott. Enligt Theodor Kallifatides (Expressen 1992- 2- 20) t.ex. är hets mot folkgrupp inte med nödvändighet rasistiskt betingad.

Ett annat argument är att det finns risk att dessa rasistiska organisationer går under jord eller byter namn om man förbjuder dem. Det är möjligt, men också idag är rasistiska organisationer verksamma under olika namn. Även nu är fascistiska väpnade ligor organiserade underjordiskt. Det kan vara farligt om de går under jord, men det är inte farligare än att hänvisa droghandeln till underjorden, eftersom det är där den hör hemma. Det blir också svårare för en förbjuden organisation att propagera för sin sak än om den skulle vara laglig.

Att förbjuda rasistiska organisationer innebär klart och tydligt att man begränsar deras möjligheter att i lagens namn använda samhällsresurser mot mänskliga rättigheter. Man vill gärna ha debatt med dem. Problemet är emellertid att rasister inte vill diskutera utan går direkt till handling och använder sig av våld. Sist men inte minst pekar man på erfarenheter från andra länder som visar att ett förbud mot rasistiska

organisationer inte varit effektivt. Det ligger något i detta. Lagstiftning löser inte problemet men kan bidra till att kampen mot rasism blir effektivare om lagen praktiseras och används i kombination med andra åtgärder. Det är omöjligt att jämföra olika länder och dra någon slutsats om lagstiftningens effektivitet mot rasism om man inte tar hänsyn till alla andra faktorer som kan påverka utvecklingen i varje land.

Förslag till lagändring

År 1990 fick dåvarande justitiekansler Hans Stark i uppgift att utreda behovet av åtgärder mot etnisk diskriminering, vilket i sinom tid resulterade i ett lagförslag (Stark & Tøcksberg, 1992). Syftet med det nya lagförslaget är främst att uppfylla FN-konventionens krav på ett effektivt stopp för rasistiska organisationers verksamhet.

Hans Stark har gjort en juridisk analys av konventionstexten och anser att det nya förslaget borde kunna utgöra en acceptabel lösning. Samtidigt är hans förslag ett försök att skapa effektivare instrument för att komma åt organiserad rasistisk förföljelse. Förslaget kompletterades vid ett senare tillfälle.

En av de lagar som föreslagits, först genom diskrimineringsombudsmannen, DO (se Nobel, 1990), och senare genom Hans Stark, handlar om lagstiftning mot etnisk diskriminering i hela arbetsmarknaden inklusive privata arbetslivet.

Huvudförslaget som formulerades i "Organiserad rasism" lyder som följer:

"Att delta i eller stödja organisationer som ägnar sig åt rasistisk förföljelse med inslag av våld, hot eller tvång ska bli straffbart. Även de som bara ger ekonomiskt stöd eller ställer upp med lokal åtgärden kan straffas. En förutsättning för att deltagande ska vara straffbart är att organisationen ägnar sig åt rasistiska brott med en viss intensitet" (Stark & Tøcksberg, 1992).

Straffen för vanliga brott ska skärpas om det finns rasistiska motiv eller inslag. Särskilda tvångsmedel som telefonavlyssning och längre häktningstider ska kunna användas för utredning av organiserad rasistisk brottslighet (1952 års tvångslagstiftning).

Allmänt var reaktionen på Starks förslag positiv. Att skärpa lagen mot rasism innebär åtminstone en kraftig markering av samhällets inställning. Utredningsförslaget ansågs som en kompromiss mellan svensk lagstiftning och FNs krav. Det är ett steg framåt, men inte tillräckligt. Som tidigare nämnts har även det förslaget olika svårigheter med definitionen, bevisproblem och även diffusa gränsdragningar mellan straffbart och straffritt. Att klistra rasistiska dekaler t.ex. skulle vara straffritt men köp av dekaler skulle vara straffbart. Köp av rasistiskt propagandamaterial skulle vara straffbart men innehav eller distribution av

sådant material regleras inte. Köp av propagandamaterial skulle vara straffbart men inte en tidningsprenumerationsbidrag "utan eftertanke" i en insamlingsbörssa skulle vara straffritt, men bidrag i normalfall skulle tydligen vara straffbart (Frank Orton, 1992).

Förslaget tycks vara en eftergift från svensk sida. Tack vare internationell och inhemsk kritik vill man på ett effektivare sätt stoppa rasismens utveckling. Frågan är om detta är tillräckligt för att möta kritikerna och att uppfylla FN-konventionens krav. En möjlig utveckling är därför att en ökning av rasismen i Sverige och en fortsatt internationell och inhemsk kritik kan leda till att Sverige ytterligare ger efter och skärper lagen mot rasism.

Vi kan förvisso inte hindra att människor har rasistiska åsikter men vi kan tänka om det inte är mer gynnsamt att förbjuda rasistiska organisationer för att begränsa att deras hatfyllda propaganda sprids. Om man blundar i dag, kan det vara försent i morgon.

Referenser

Jonsson, Stefan (1991) "Att möta utan fruktan", *DN*, 1991-12-11.

Kallifatides, Theodor (1992) "Därför ska vi lagstifta mot rasismen", *Expressen*, 1992-2-20.

Kling, Eva Helena (1989). "FN-konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering, och svensk lagstiftning i förhållande till rasdiskrimineringskonvention", ur *Rasism och rättsmedel i Norden*, DO, Stockholm.

Lewis, Kenneth (1992). "Förbud rasistiska organisationer", *Stoppa Rasismen*, nr 3.

Nobel, Peter (1990). *De fyra första åren - en redovisning*, DO, 1.

Orton, Frank (92) *yttrande över organiserade rasism*, DO, kulturdepartement, 92-6-10.

Stark, Hans & Töcksberg, Nanna (1991). *Organiserad rasism. Delbetänkande av utredningen för åtgärder mot etnisk diskriminering*, SOU:75.

SVD, (1992-2-17), *Majoritet vill ha rasistlag*.

Utgivna rapporter i skriftserie A

- Nr 1, 1997 Axelsson, Christina. *Hela kedjan. Ett samverkansprojekt för ensamstående mödrar med långvarigt bidragsberoende i Eskilstuna kommun.* Nov. 1997.
- Nr 2, 1998 Karlsson, Ove. "Två tu sen ett" – Utvärdering av förarbete och start av sammanläggningen mellan Mälarsjukhuset och Kullbergiska sjukhuset. September 1998.
- Nr 3, 1998 Nylund, Katarina. *Framväxten av det multikulturella Västerås. Invandrarpolitikens utveckling under efterkrigstiden.* November 1998.
- Nr 4, 2000 Ekermo, Mats. *Lika men ändå Olika. En empirisk utforskande studie av FoU-enheter inom socialt arbete.* December 2000. Denna rapport finns utgiven i Socialstyrelsens skriftserie, SoS-rapport 2000:10. (Enbart som pdf-fil.)
- Nr 5, 2000 Sidebäck, Göran, Sundbom, Lars och Vikenmark, Stefan. *Arbetslöshet och sysselsättning bland invandrare. Analyser av situationen i Mälardalen och Sverige baserad på registerdata.* December 2000. (Även som pdf-fil.)
- Nr 6, 2002 Sidebäck, Göran och Jonsson, Tola. *När man inte själv räcker till. Analys av missbruksbehandling och sjukskrivningsmönster för klienter vid Vårnäs behandlingshem.* Juni 2002. (Även som pdf-fil.)
- Nr 7, 2004 Sidebäck, Göran och Sundbom, Lars. *Bruk av offentliga försörjningssystem. En analys av förhållandena i Västmanland efter 1990.* Mars 2004. (Även som pdf-fil.)

Utgivna rapporter i skriftserie B

- Nr 1, 1994 Ekman, Birgitta. *Barns villkor. En sektorsövergripande fördjupningsstudie på kommunnivå.* Mars 1994.
- Nr 2, 1998 Axelsson, Christina. *Personal- och metodutveckling i Gaia-projektet.* April 1998.
- Nr 3, 1998 Jonsson, Bosse. *Folkbibliotekets tidlöshet. Lokala beslutsfattarens synsätt på folkbibliotekets uppgifter i nio kommuner, i relation till centrala synsätt.* Projektet "Folkbibliotek i förändring" vid Statens Kulturråd. April 1998.
- Nr 4, 1998 Vestman, Cecilia. *Politikerstyre eller tjänstemannavälde? En fallstudie av beställarutförandemodellen och sjukhusfusionen i Södermanlands läns landsting.* April 1998.
- Nr 5, 1998 Ekermo, Mats. *Kunskapsutveckling i socialt arbete. Ett samarbetsprojekt forskare – socialarbetare.* September 1998.
- Nr 6, 1998 Holtter, Irja. *Modersmålsundervisningen. Livsvärld och system – avlastning eller kolonialisering? C-uppsats i sociologi våren 1998.* Sept 1998.
- Nr 7, 1998 Aparicio, Ciro. "Blå huset". *En utvärdering av ett rehabiliterings- och sysselsättningsprojekt i Arboga.* September 1998.
- Nr 8, 1999 Axelsson, Christina, Hoffstedt, Anna och Ungmark, Inger. *Resurscentra för kvinnor – en väg till tillväxt och välfärd?* Januari 1999.
- Nr 9, 1999 Söderberg, Inger. *Har kärnan upplevts som en resurs? – om ett projekt för kvinnor.* C-uppsats i sociologi hösten 1998. Januari 1999.
- Nr 10, 1999 Hort, Sven. E., Karlsson, Ove och Ozolins, Andrejs. *Latvian Welfare Reform Project. Subcomponent 3 c. Kandava Pilot Project. Pre project Evaluation Report. Part I: Staff and Management.* Januari 1999.
- Nr 11, 1999 Unell, Elisabeth. *Datorprat. Utbildning i talstyrd dator – en utvärdering.* Mars 1999.

- Nr 12, 1999 Wreder, Malin. *Politiken och personalen. En historiesociologiska studie av statligt och landstingskommunalt arbetsgivarskap*. D-uppsats i sociologi hösten 1999. November 1999.
- Nr 13, 1999 Unell, Elisabeth. *Arbetslös – möjligheter på arbetsförmedlingen i Norberg*. December 1999.
- Nr 14, 1999 Axelsson, Christina och Ungmark, Inger. *Särskilda insatser för kvinnor. En studie av lokala resurscentramodeller i Södermanland och Västmanland*. December 1999.
- Nr 15, 1999 Blomberg, Helena. *Nyckeln till biblioteket. En utvärdering av projektet IT & Handikapp vid Eskilstuna stads- och länsbibliotek*. December 1999. (Även som pdf-fil.)
- Nr 16, 1999 Blomberg, Helena och Jonsson, Bosse. *Öppen skola – ett kunskapslyft på biblioteket. En studie av en verksamhet vid Örebro Stadsbibliotek*. December 1999.
- Nr 17, 1999 Hoffstedt, Anna. *Jämställdhet i ett regionalt perspektiv. En studie om kvinnors villkor i glesbygd/landsbygd och storstad/tätort*. D-uppsats i sociologi hösten 1999. December 1999.
- Nr 18, 1999 Ekholm, Hans, Jonsson, Tola och Sidebäck, Göran. *Öppet intag – En väg till drogfrihet? Rapport 1. Beskrivning av klienter vid Vårnäs behandlingshem*. December 1999. (Även som pdf-fil.)
- Nr 19, 2000 Lieberg, Mats, Forsberg, Mats och McDonald, Sine. *Youth Housing and Exclusion in Sweden. All reports*. Maj 2000. (Även som pdf-fil.)
- Nr 20, 2000 Axelsson, Christina och Ungmark, Inger. *Särskilda insatser för kvinnor. En studie av lokala resurscentramodeller och metodutveckling. Rapport 1 och 2*. Augusti 2000. (Även som pdf-fil.)
- Nr 21, 2000 Ekholm, Hans, Jonsson, Tola och Sidebäck, Göran. *Öppet intag - En väg till drogfrihet? Rapport 2 En jämförelse av klienter inom Öppet intag och andra behandlingsformer*. November 2000. (Även som pdf-fil.)
- Nr 22, 2000 Unell, Elisabeth och Sidebäck, Göran. *Myndighetssamverkan i praktiken. En utvärdering av Plus-AMA i Eskilstuna*. November 2000. (Även som pdf-fil.)
- Nr 23, 2001 Blomberg, Helena. *Det institutionella samtalet. En studie av mötet mellan välfärdsbyråkrat och medborgare på försäkringskassan*. D-uppsats i sociologi, våren 2001. (Enbart som pdf-fil.)
- Nr 24, 2001 Vuorinen, Mats och Sidebäck, Göran. *De säger – Vi behöver dig. Utvärdering av det socialpedagogiska projektet Astor i Eskilstuna*. September 2001. (Även som pdf-fil.)
- Nr 25, 2001 Holtter, Irja. *Borta bra men hemma bäst!. En studie av äldre bosnier och deras anhöriga i Hallstahammar*. November 2001. (Även som pdf-fil. Finns som projektredovisning i Anhörig 300, Socialstyrelsen.)
- Nr 26, 2002 Alm, Martin. *Hanteringen av missbruksproblematik vid mindre företag. En organisationsstudie*. Januari 2002. (Även som pdf-fil.)
- Nr 27, 2002 Blomberg, Helena. *Projekt Mötesplats Torshälla – en utvärdering av ett samverkansprojekt mellan Torshälla Stads förvaltning, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Landstinget*. Juni 2002. (Även som pdf-fil.)
- Nr 28, 2002 Sidebäck, Göran, Sundbom, Lars och Törnqvist, Tommy. *Kunskap för mångfald och utveckling – en förstudie. Ett av EU delfinansierat mål 2-projekt*. Oktober 2002. (Även som pdf-fil.)
- Nr 29, 2003 Aparicio, Ciro. *Diktaturens vålnad. Spåren av repression bland Bolivias tortyroffer och deras anhöriga i exil*. September 2003. (Även som pdf-fil.)

- Nr 30, 2003 Sandberg, Håkan. Familjeläkarnas syn på sin roll som sjukskrivare. December 2003. (Även som pdf-fil.)
- Nr 31, 2004 Sandberg, Håkan. *Arbetsklimat och teamarbete. Slutrapport i projektet Arbetsklimat och problemlösning*. Mars 2004. (Även som pdf-fil.)
- Nr 32, 2004 Erlandsson, Sara och Gustafsson, Mikael. *ArbetsDax – rehabilitering av psykiskt funktionshindrade. Utvärdering av en verksamhet i samverkan mellan landstinget, kommunen, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen i Eskilstuna*. Juni 2004. (Även som pdf-fil.)

Utgivna rapporter i skriftserie C

- Nr 1, 1994 Karp, Håkan. *Det svenska välfärdssamhället under förändring. Några röster för och emot*. Oktober 1994.
- Nr 2, 1995 Karp, Håkan. *Some contributions to the debate of the welfare state*. Paper presented at the 4th international Conference for comparative studies on social welfare at The Welfare Research Centre, Eskilstuna. Sweden. Sept. 1994.
- Nr 3, 1996 Apelmo, Per. *Uttryckande Konstterapi – en presentation inklusive exempel på olika former av tillämpning*. Maj 1996.
- Nr 4, 1996 Andersson, Eva och Svensson, Thomas. *Risikfaktorer för långtidssjukskrivning – handläggningsrutiner och ärendehantering*. Februari. 1996.
- Nr 5, 1996 Eikeland, Olav och Lundahl, Ingrid. *Utvärdering av Centrum för Välfärdsforskning*. December 1996.
- Nr 6, 1996 Swedner, Harald, Forsberg, Mats och Ventura, Fosco. *Some Reflections on our Core Ideas for the Activities at the International Welfare Research Centre in the Valley of Mälaren*. December 1996.
- Nr 7, 2000 Sidebäck, Göran och Vuorinen, Mats (red.). *CVF vid millennieskiftet. Historik, Verksamhet 1997 – 1999, Framtidsplaner*. April 2000. (Även som pdf-fil.)
- Nr 8, 2001 Sidebäck, Göran och Vuorinen, Mats (red.). *CVF år 2000. Regional samverkan. Framtidsplaner. Konferensrapport – Välfärdsdagen. Verksamhet*. April 2001. (Även som pdf-fil.)
- Nr 9, 2002 Sidebäck, Göran, Sundbom, Lars och Svensson, Roland (red.). *Projektarbete i lokala samverkansgrupper – Dokumentation från en utvärderingscirkel för projektledare och projektmedarbetare i lokala samverkansprojekt*. April 2002. (Även som pdf-fil.)
- Nr. 10, 2004 Darvishpour, Mehrdad. *Sociologiska texter om familj, etnicitet, feminism och rasism*. Oktober 2004. (Även som pdf-fil)

Rapporter och annan information i pdf-format kan hämtas från CVF:s hemsida: <http://www.mdh.se/isb/cvf/>

Sociologiska texter om familj, etnicitet, feminism och rasism utgör en sammanställning av några artiklar av *Mehrdad Darvishpour* som tidigare publicerats i olika tidskrifter. I sin helhet visar artikelsamlingen hur ett universalistiskt perspektiv kan vara värdefullt att lägga an i en analys av enskilda frågor såsom familjeupplösning i Sverige, invandrarflickor och familjesituationen i Sverige, islamisk feminism etc. Författaren har även en annan poäng med att samla sina texter; nämligen att verka överbryggande mellan de forskare som har inriktat sig på kvinnsituationen bland invandrare och i islamiska länder utifrån ett feministiskt perspektiv och de forskare som ifrågasätter eurocentristiska och rasistiska diskurser i etniska relationer. I analysen av samhällsproblem som berör genus och etniska relationer menar författaren att man kan - och bör - kombinera de två aspekterna. Enligt författaren ger begreppet intersektionalitet, som kombinerar dimensioner såsom klass, kön och etnicitet, en bra utgångspunkt för analysen. Artiklarna som finns med i samlingen visar hur en forskare kan kombinera en feministisk och en antirasistisk utgångspunkt i sin analys av olika samhällsproblem.

Mehrdad Darvishpour är fil. dr. i sociologi och arbetar som forskare samt lektor vid Institutionen för Samhälls- och Beteendevetenskap, Mälardalens högskola och vid Stockholms universitet.